

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta filozofická

Ústav románských studií

Obor francouzština – portugalština

Jitka Matějovicová

Problematika struktury Det + N1N2 v současné portugalštině

Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Jaromír Tláškal

**Diplomová práce
Praha 2006**

**Děkuji panu doc. PhDr. Jaromíru Tláskalovi za jeho odborné rady,
podnětné připomínky a čas, který mi věnoval.**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Jilka Melišonová

OBSAH PRÁCE

1 Úvodem	5
1.1 Uvedení do problematiky	5
1.2 Postup a cíl práce.....	6
2 Teoretická východiska	8
2.1 Pojetí struktury Det + N1N2 v pramenech.....	8
2.2 Problematika složených slov – obecně.....	9
2.2.1 Tradiční pojetí – Darmesteter, Grevisse, Cunha – Cintra	12
2.2.2 Kritika tradičního pojetí složených slov.....	14
2.2.3 Přehled teoretických východisek.....	15
2.3 Transpozice	24
2.3.1 Celso Cunha – Lindley Cintra	24
2.3.2 Mário Vilela	25
2.3.3 Margarita Correia	25
2.3.4 Jaromír Tláškal	29
2.4 Další pojetí struktury Det + N1N2	34
2.4.1 Michèle Noailly	34
3 Metodologie	38
3.1 Práce s korpusem.....	38
3.2 Použité zkratky	39
4 Klasifikace struktur Det + N1N2	40
4.1 Kvalifikace	43
4.2 Koordinace	56
4.3 Komplementace.....	61
4.4 Identifikace.....	65
4.5 Poznámka ke klasifikaci.....	71
4.6 Další výskyt struktury Det + N1N2.....	72
4.6.1 Transkategoriální prefixy (anti-)	72
4.6.2 Ostatní výrazy.....	73
5 Závěr	75
6 Resumé	77
7 Abstrakt v anglickém jazyce	81
8 Bibliografie	82

1 Úvodem

1.1 Uvedení do problematiky

Jazyk je živý a neustále se proměňující systém. Jakožto prostředek komunikace vždy musel a stále musí reflektovat změny společenské, historické, politické, kulturní i vědecké.

Oblastí, kde se tyto změny nejnápadněji a nejrychleji projevují, je slovní zásoba. S přibývajícím novými poznatky, jevy i situacemi je neustále třeba tvořit a hledat nová pojmenování.

Nová pojmenování se tvoří několika způsoby. Nejčastějšími způsoby obohacování slovní zásoby jsou odvozování (derivace), skládání (kompozice), změna kategorie (konverze) a přejímání slov z cizích jazyků. V portugalštině převládá derivace (do které je zpravidla zahrnována i konverze)¹ a kompozice.

V této diplomové práci se budeme zabývat problematikou struktury Det + N1N2, kde N1 a N2 znamenají dvě po sobě jdoucí podstatná jména, která nejsou spojená předložkou a která mohou (ale nemusí) být spojena spojovníkem. Det je označení pro determinant v širokém slova smyslu. Jedná se o takové výrazy, jakými jsou například *palavra-chave*; *cidade-piloto*; *mulher jornalista*² apod.

Struktura Det + N1N2 se poměrně často vyskytuje jak v mluveném, tak psaném jazyce. Na jejím šíření se bezesporu podílejí média, potřeba co nejrychleji najít nová pojmenování pro další nový jev se zde totiž vyskytne nejdříve.

Pokud se problematikou této struktury zabýváme detailněji, zjistíme, že je nejčastěji řešena v rámci otázky kompozice. Jednotliví autoři navrhuji nejrůznější kritéria pro vymezení a definování složených slov, jejich klasifikaci a odlišení od volných nominálních skupin.³

Jiné práce se tohoto rozlišení nedrží a spíše pozorují vzájemné sémantické i syntaktické vztahy mezi N1 a N2.⁴

---

¹ Například Cunha – Cintra (1999) používají pro označení konverze pojem nevlastní derivace (*derivação imprópria*) a řadí tento jev, jak vyplývá již ze samotného termínu, do problematiky odvozování (derivace) (Cunha – Cintra 1999: 105, 106).

² Ilustrativní příklady označujeme v celém textu kurzívou.

³ Baptista (1994); Cunha – Cintra (1999); Grevisse (1993); Chevalier (1964); Rocha (1999); Vilela (1994); Villalva (1994) apod.

⁴ Gross (1988); Noailly (1990) apod.

Existují také autoři, kteří se o této struktuře zmiňují v kontextu transpozice. Struktura Det + N1N2 totiž otevírá otázku možné transpozice výrazu N2 ze slovní třídy substantiv do slovní třídy adjektiv.⁵

Vidíme, že možných přístupů se nabízí hned několik. Struktura Det + N1N2 je totiž velmi rozmanitým jevem, na který lze nahlížet z různých pohledů. Proto bychom se jí chtěli věnovat ve své diplomové práci.

1.2 Postup a cíl práce

Jednak je cílem naší práce představit teoretické přístupy, které se věnují struktuře Det + N1N2.⁶ Považujeme za nutné seznámit se se stanovisky lingvistů, kteří se tímto jevem zabývají.

Dále navrhne klasifikaci struktur, které jsme našli v námi sestaveném korpusu do čtyř hlavních kategorií. Zaměříme se zejména na analýzu vztahu mezi výrazem stojícím v pozici N1 a výrazem stojícím v pozici N2. V případě některých skupin zkoumáme možnost transpozice N2 ze slovní třídy substantiv do slovní třídy adjektiv. Naším cílem není rozlišit struktury na složená slova a volné nominální skupiny, jako spíše pokus o nalezení klasifikačních kritérií, která by byla aplikovatelná ve většině případů.

První část naší práce tedy tvoří úvod, kterým zamýšlíme uvést čtenáře do problematiky pojetí struktury Det + N1N2 a ve kterém stanovíme cíl práce.

V druhé části analyzujeme studie, které se strukturou Det + N1N2 zabývají. Díky tomuto rozboru se seznámíme s možnými kritérii typologie.

Nejprve proto představíme různé pohledy na klasifikaci a definici složených slov – Cunha – Cintra (1999); Baptista (1994); Gross (1988); Rocha (1999); Vilela (1994); Villalva (1994).

Ve stejné části se dále zajímáme o teorie, které se týkají transpozice – Cunha – Cintra (1999); Correia (1999, 2002); Tláškal (2000); Vilela (1994) –, a nakonec se zabýváme přístupem Noailly (1990), kterému věnujeme zvláštní kapitolu, protože je pro naši analýzu zásadní.

---

⁵ Correia (1999, 2002); Cunha – Cintra (1999); Noailly (1990); Tláškal (2000); Vilela (1994) apod.

⁶ V této práci se nezabýváme pojetím pojetím všech druhů složených slov, omezuje se na problematiku těch kompozit, která jsou složená ze dvou podstatných jmen a která nejsou spojena předložkou.

Ve třetí části objasňujeme postup při získávání vlastního materiálu a práci s korpusem portugalštiny, který je přístupný na internetu. Součástí této kapitoly je i seznam které používáme v praktické části.

Na základě teoretických východisek a příkladů, které čerpáme jak z korpusu vlastního, tak z korpusu internetového, se ve čtvrté části zaměříme na analýzu získaného materiálu.

Cílem rozboru je typologie shromážděných struktur, přičemž kritéria třídění vycházejí z teoretických poznatků. Naše klasifikace vychází z pojetí Noailly (1990), která se, stručně řečeno, vyhnula problematice definice a vymezení složených slov a zahrnuje do své typologie všechny struktury ve tvaru Det + N1N2.

Pátá část obsahuje závěry a shrnutí.

Následuje resumé práce v portugalštině (6.část), abstrakt v anglickém jazyce (7.část) a seznam literatury a pramenů, ze kterých jsme čerpali (8.část).

2 Teoretická východiska

2.1 Pojetí struktury Det + N1N2 v pramenech

V této práci se tedy zabýváme problematikou struktury Det + N1N2 v současné portugalštině. Jak jsme již zmínili, jedná se o případy, kdy vedle sebe stojí dvě podstatná jména, která nejsou spojena předložkou a která mohou (ale nemusí) být spojena spojovníkem.

V úvodu jsme naznačili, že se můžeme setkat s různými teoretickými přístupy. Obecně lze říci, že nalezneme dva základní postoje.

První vychází spíše z formálního chápání struktury, kdy se autoři snaží o zařazení a klasifikaci struktur Det + N1N2, druhý se na struktury dívá z hlediska vztahů mezi výrazy N1 a N2 a pozoruje tendence chování jednotlivých složek.

Do první skupiny bychom mohli zařadit takové práce, které zkoumají jev v rámci problematiky kategorizace složených slov. Příkladem takového přístupu je Cunha – Cintra (1999) nebo Grevisse (1993), který rozlišuje složená jména (*noms composés*)⁷, nominální sousloví (*locutions nominales*) a neměnná adjektiva (*adjectifs invariables*).

Baptista (1994) upozorňuje, že vedle možnosti realizace struktury Det + N1N2 v podobě složeného slova (*nome composto*), existuje možnost vzniku volných nominálních skupin (*grupos nominais livres*), které nelze považovat za složená slova.

Je však toho názoru, že v případě portugalštiny není tvoření těchto skupin tak běžné, jako je tomu například ve francouzštině.

Otázku klasifikace složených slov si pokládají i Villalva (1994) a Vilela (1994).

Baptista, Villalva a Vilela tvoří jakýsi přechod mezi oběma skupinami. Snaží se vytvořit formální kategorie, ale pokouší se také o postihnutí vztahů mezi N1 a N2.

Z hlediska dynamického se na jev dívá například Tláskal (2000), který zkoumá strukturu Det + N1N2 v rámci determinace a volí pojem modifikátor jména (*modificateur du nom*). Ten zahrnuje všechny výrazy, které rozvíjejí, blíže určují, a tedy determinují podstatné jméno. N2 z naší struktury pak představuje jmenný modifikátor

---

⁷ Původní termny značíme kurzívou.

jména (*modificateur nominal du nom*) (Tláskal 2000: 71). Autor dále zkoumá možnost transpozice N2 ze slovní třídy substantiv do slovní třídy adjektiv.

Stejnou otázkou (transpozice) se zabývá také Correia (1999, 2002), zmiňují se o ní i Cunha – Cintra (1999) nebo Vilela (1994).

Zajímavým způsobem přistupuje ke struktuře Noailly (1990). Je toho názoru, že výrazy ve tvaru Det + N1N2 mohou vést ke vzniku volných syntagmat (*syntagmes libres*), invariabilních adjektiv (*adjectifs invariables*) a složených slov (*noms composés*). Více než rozlišení těchto skupin je však podle Noailly zajímavé pozorovat stupeň ustálenosti a svázanosti N1 a N2. Autorka tudíž nepovažuje za důležité přesně vymezit a rozlišit tyto struktury, zkoumá vztah mezi výrazy N1 a N2.

„En fait, le coefficient de «cohérence» (ou d' «intimité») entre les éléments d'une suite de mots peut varier de 0 à 100... (...).“⁸ (Noailly 1990: 20)

Ani Gross (1988) se nedrží rozdělení na volné nominální skupiny a kompozita, ale navrhuje termín stupeň ustálenosti⁹ (*degré de figement*), kterým vyjadřuje míru svázanosti N1 s N2 a stupeň ustálenosti celé struktury. Tímto přístupem se inspiroval Baptista (1994).

V další části této práce analyzujeme detailněji jednotlivé přístupy portugalských i neportugalských lingvistů. Nejprve přiblížíme různé pohledy na problematiku složených slov, dále se věnujeme otázce transpozice a přístupu Michèle Noailly.

2.2 Problematika složených slov – obecně

V portugalské lingvistice je otázka struktury Det + N1N2 nejčastěji zahrnuta do problematiky složených slov, v jejímž rámci se zkoumají možnosti definování, přesného vymezení a utřídění kompozit.¹⁰

Považujeme však za nutné předeslat, že samotné chápání složených slov se často liší.

---

⁸ „Koefficient «kohérence» (neboli «blízkosti») jednotlivých členů jakéhokoliv sledu slov se ve skutečnosti může pohybovat od 0 do 100... (...).“ (překlad autora)

⁹ Překlad autora.

¹⁰ Baptista (1994); Cunha – Cintra (1999); Vilela (1994); Villalva (1994); Rocha (1999) apod.

„(...) a definição de nome composto é tão diversificada, variando de autor para autor, que a barreira entre o que é nome composto o que não o é não é nítida.“ (Rocha 1999: 2).

V následující části proto představíme různá pojetí složených slov. Seznámíme se tak s různými kritérii klasifikace, která následně můžeme použít při vlastní klasifikaci a analýze nalezených struktur Det + N1N2. Připomínáme, že se nezajímáme o všechny druhy složených jmen, důraz klademe na ta kompozita, která se vyskytují ve tvaru Det + N1N2.

Definovat a popsat výsledek procesu kompozice, kterým je složené slovo, se lingvisté snaží již více než sto let. Někteří přitom vycházejí ze sémantických (Vilela), jiní ze syntaktických kritérií (Villalva).

Ve většině studií se setkáme se dvěma základními otázkami. První se váže k identifikaci složených slov a k jejich odlišení od volných slovních spojení. Druhá se táže po kritériích, podle kterých je možné tyto výrazy roztřídit.

V zásadě můžeme teoretická východiska rozdělit do dvou hlavních skupin. První skupinu označujeme jako tradiční. Pojetí této skupiny je, stručně řečeno, založeno na zdůrazňování „jediného významu“ celé struktury.

Práce spadající do druhé skupiny jsou charakteristické kritickým náhledem na starší práce a snahou o vytvoření vlastních kritérií pro klasifikaci.

Obecně lze však říci, že autoři, kteří se zabývají strukturou Det + N1N2 jsou toho názoru, že jí není věnována taková pozornost, jakou by si zasloužila.¹¹

„O conhecimento actual da extensão do léxico nominal composto em Português é ainda muito deficiente: os nomes compostos que constam nos dicionários usuais não serão mais do que uma pequena parte do léxico realmente existente na língua.“

(Baptista 1994: 2)

---

¹¹ Baptista (1994); Villalva (1994) apod.

K tomuto názoru se přiklání také Villalva (1994):

„A descrição dos compostos apresentada pela gramática tradicional portuguesa não é particularmente interessante: por um lado, sob um peso excessivo de atenção aos pormenores de deriva semântica, não encontra uma definição fiável para este tipo de unidades morfológicas, nem identifica as estruturas que as caracterizam, por outro, estabelece categorias de natureza diacrónica, que, por equívoco, utiliza para tentar dar conta de distinções formais (sincrónicas).“ (Villalva 1994: 341)

2.2.1 Tradiční pojetí – Darmesteter, Grevisse, Cunha – Cintra

2.2.1.1 Definice

Darmesteter (1875), který se jako jeden z prvních pokusil systematicky popsat složená slova, přichází s názorem, že se složené slovo vyznačuje jistým potlačením významů jednotlivých výrazů, které do kompozice vstupují, aby mohly dohromady vytvořit jediný význam, jedinou představu:

„(...) le déterminant et le déterminé disparaissent pour faire place à une seule image.“¹² (Darmesteter 1875: 12)

„(...) un mot composé est une proposition en raccourci.“¹³ (Darmesteter 1875: 5)

Pojem „jediného významu“ se objevuje i u Grevisse (1969):

„Le nom composé évoque dans l'esprit non les images distinctes répondant à chacun des mots correspondants mais une image unique“¹⁴ (in Gross 1988: 59)

A podobné pojetí vyjadřuje i definice, kterou uvádějí Cunha - Cintra (1999):

„(...) a palavra composta representa sempre uma ideia única e autónoma, muitas vezes dissociada das noções expressas pelos seus componentes. Assim, criado-mudo é o nome de um móvel; mil-folhas, o de um doce; vitória-régia, o de uma planta; pé-de-galinha o de uma ruga no canto dos olhos.“ (Cunha - Cintra 1999: 106)

Vidíme, že tyto definice spojuje myšlenka „jediného významu“. Vychází se z předpokladu, že význam složeného slova není součtem významu jeho jednotlivých částí. Složené slovo je komplexní výraz, který má svůj autonomní význam. Z toho vyplývá, že pro kompozita je charakteristické, že jejich smysl nelze vydedukovat z významu jednotlivých vstupujících členů.

Tyto teorie tedy vycházejí zejména ze sémantických kritérií.

---

¹² „Zmizí pojem určovaný a určující a vznikne tak místo pro jedinou představu.“ (překlad autora)

¹³ „Složené slovo je zkrácená věta.“ (překlad autora)

¹⁴ „Složené slovo v mysli nevyvolává různé představy, z nichž by každá odpovídala jeho jednotlivým slovům, ale má jediný význam.“ (překlad autora)

Na závěr uvedme, jak na složená slova nahlíží Said Ali (1964), další lingvista. Uvidíme, že se jeho pohled podobá názorům, které jsme právě uvedli:

„É o resultado da evolução e fusão semântica destes elementos, devendo-se notar que muitas das atuais palavras compostas, antes de se fundirem semânticamente para representar uma idéia simples, tiveram um período de existência bastante longo em que não se distinguiam de outros grupos sintáticos. Em outros casos o processo da composição efetua-se desde logo ou em tempo muito breve.“ (Said Ali 1964: 258)

S takovým pojetím však nesouhlasí řada lingvistů.¹⁵ Jejich pohled a argumenty přiblížíme v další části této práce.

2.2.1.2 Klasifikace

Pokud jde o typologii složených slov, vycházejí autoři z formy složeného slova a výčtu kombinací slovních druhů, které se mohou navzájem kombinovat. Například Cunha - Cintra (1999) uvádějí tyto možnosti:

Klasifikace podle výsledné formy:

- juxta pozice (*beija-flor, chapéu-de-chuva*)
- úplné spojení (*aguardente*)

Klasifikace podle kombinace vstupujících slovních tříd:

- podstatné jméno + podstatné jméno (*manga-rosa*)
- podstatné jméno + přídavné jméno (*amor-perfeito*)
- podstatné jméno + předložka + podstatné jméno (*pai de família*)
- přídavné jméno + přídavné jméno (*azul-marinho*)
- číslovka + podstatné jméno (*mil-folhas*)
- zájmeno + podstatné jméno (*meu-bem*)
- sloveso + podstatné jméno (*beija-flor*)
- sloveso + sloveso (*corre-corre*)
- příslovce + přídavné jméno (*bem-bom*)
- příslovce + sloveso (*bem-aventurar*)

---

¹⁵ Baptista (1994); Cunha – Cintra (1999); Rocha (1999); Vilela (1994); Villalva (1994) apod.

Vidíme, že je tato klasifikace založená na formálních, můžeme říci i statických kritériích, která vycházejí z tradičního chápání slovních druhů. Otázka struktury Det + N1N2 je tak zahrnuta do jediné kategorie, nebere se do úvahy její rozmanitost a složitost vztahů mezi jednotlivými vstupujícími členy.

2.2.2 *Kritika tradičního pojetí složených slov*

Jak jsme již zmínili, autoři, které řadíme do této skupiny, se kromě snahy popsat složená slova a nalézt kritéria pro jejich klasifikaci zabývají i kritikou přístupu, který jsme přiblížili výše.

Například Gross (1988) zajímavě podotýká, že definice pomocí pojmu „jediného významu“ je nedostatečná již z toho důvodu, že samotné jednoduché, nesložené slovo může vyjadřovat dvě nebo více skutečností a představ.

„La définition par l'idée unique est très difficile à manipuler, même dans le cas de noms simples, c'est-à-dire de ceux qui ne comportent pas de blanc.“¹⁶ (Gross 1988: 59)

Důkazem pro toto tvrzení mu je srovnání různých jazyků. Dochází k závěru, že složená slova jednoho jazyka mnohdy odpovídají jednoduchým slovům jiného jazyka a naopak. Je tedy patrné, že ze sémantického hlediska může být samotné jednoduché slovo více než jediný význam či jediná představa.

Tento názor sdílí i Rocha (1999). Přiznává, že existují taková složená slova, jejichž význam není vydedukovatelný ze součtu významů jednotlivých vstupujících členů, a proto lze v takových případech použít klasickou definici, jak ji uvádí např. Cunha – Cintra (1999). Příkladem těchto výrazů je *palavra-chave* (Rocha 1999: 2).

Na druhou stranu však upozorňuje na výskyt takových kompozit, jejichž smysl jasně vyplývá ze smyly jednotlivých členů struktury. Podle tradičního pojetí by takové výrazy, jakými jsou například *mapa-mundo* nebo *azul-cinzento*, nespadały do kategorie

---

¹⁶ „Definice pomocí pojmu jediného významu je velmi těžko aplikovatelná i v případě jednoduchých slov, tedy těch, které neobsahují bílý prostor.“ (překlad autora)

složených slov, s čímž autorka nesouhlasí (Rocha 1999: 2).

Rocha nesouhlasí s pojetím složeného slova jako výrazu, který má „jediný význam“. Ukázkou nedokonalosti tohoto termínu je *palavra-chave*, což je podle ní výraz, který má daleko od jediného významu, protože daná realita je vyjádřena pomocí dvou hledisek: obecného (*palavra*) a specifického (*chave*) (Rocha 1999: 24).

Dalším z lingvistů, kteří nesouhlasí s definicí pomocí „jediného významu“, je Villalva (1994).

„Com efeito, definindo a composição como processo de formação de palavras que representam «sempre uma ideia única e autónoma, muitas vezes dissociada das noções expressas pelos seus componentes», Cunha – Cintra (1984, 1991: 106-107) exemplificam as deficiências deste tratamento. Na verdade, o conceito de «ideia única e autónoma» não permite identificar, com rigor, nenhuma unidade gramatical, dado que é, em si próprio, passível de múltiplas interpretações.“ (Villalva 1994: 341)

Vidíme, že její argumenty jsou velmi blízké těm, které uvádí Gross (1988) nebo Rocha (1994).

2.2.3 *Přehled teoretických východisek*

Novější studie¹⁷, které se zabývají problematikou složených slov, často vycházejí z teorií Baptisty (1994), Grosse (1988), Villalvy (1994) a Vilely (1994).

V další části práce proto tyto přístupy stručně představíme. Jak jsme totiž zmínili v úvodu, mohou i nám být různé pohledy a různá kritéria vodítkem při našem vlastním pozorování. Připomínáme, že se zajímáme pouze o problematiku těch kompozit, která jsou složená z podstatných jmen, jež nejsou spojena předložkou.

2.2.3.1 *Mário Vilela*

Vilela (1994) vychází ve své studii ze sémantického hlediska. V úvodu předesílá, že kompozice nikdy neměla takový význam pro obohacování jazyka jako derivace. Nicméně její váha stoupá, a to zejména v oblasti reklamy, vědy a techniky. U některých složených slov došlo již k takovému prolnutí jednotlivých složek (jak

---

¹⁷ Costa (1998); Rocha (1999) apod.

z formálního, tak ze sémantického hlediska), že přestávají patřit, alespoň v podvědomí mluvčích, do kategorie složených slov. Příklady takových výrazů jsou *fidalgo*, *corrimão*, *manutenção* (Vilela 1994: 90).

Složená slova vznikají dvojitým procesem:

- koordinací (*composição por coordenação*);
- subordinací (*composição por subordinação*).

Koordinace – *composição coordenativa*

Pokud vznikne složené slovo koordinací, mají mezi sebou jeho jednotlivé části souřadný vztah. Kompozice je podpořena i graficky, a to spojovníkem, který spojuje jednotlivé výrazy. Vilela podotýká, že je možné zaměnit jejich pořadí, aniž by se změnil význam: *bar-restaurante* je *restaurante-bar*, *compositor-intérprete* je *intérprete-compositor*.

V praktické části naší práce však uvidíme, že většina výrazů tohoto typu má tendenci vyskytovat se pouze v jedné variantě. Jediný výraz, u kterého jsme zaznamenali obě možnosti, je *bombeiro sapador* (vs. *sapador bombeiro*). Jde tedy spíše o teoretický postřeh, který příliš nereflexuje praxi.

Jednotlivé části struktury mají tedy ve většině případů vztah slučovací. Rod složeného slova je obvykle určen prvním členem.

Z hlediska sémantického je zřejmá jistá kompatibilita N1 a N2, oba vstupující výrazy totiž patří do stejné sémantické skupiny. Díky tomuto poznatku můžeme rozlišit tři podskupiny těchto kompozit:

- kompozita označující osoby, které vykonávají souběžně několik činností nebo které zastávají několik funkcí najednou: *comediante-cantor*; *autor-actor*; *autor-intérprete*;
- kompozita označující neživé objekty, které mají dvojí funkci: *bar-restaurante*; *pastelaria-salão de chá*;
- kompozita označující osoby, objekty a věci, která jsou charakteristická tím, že si druhý výraz zachovává jen některá ze svých sém. Tento výraz modifikuje a specifikuje výraz první. Přibližuje se proto kategorii přídavných jmen¹⁸:

---

¹⁸ Pojetím transpozice tohoto autora se zabýváme později.

cirurgião-dentista je chirurg, který se věnuje dentologii, *carruagens-cama* zůstává vagónem, ale takovým, ve kterém lze spát (Vilela 1994: 91).

Subordinace - *composição por subordinação*

Tato kompozita, můžeme je také označit jako kompozita založená na determinaci (*compostos determinativos*), představují celou řadu struktur a vztahů, které je velmi obtížné shrnout a postihnout. Jednou ze struktur je i Det + N1N2.

Z formálního hlediska se tyto výrazy podobají kompozitům vytvořeným koordinací. Jednotlivé výrazy však mezi sebou nemají souřadící vztah, N2 funguje jako modifikátor N1 (Vilela používá pro označení modifikátoru výraz *complemento*). Například *camião-cisterna* je kamion – N1 zde vyjadřuje rod kompozita – a výraz *cisterna* pouze dodává některá ze svých sémát.

Hlavní sémantická charakteristika je tedy dána výrazem N1: *peixe-espada* je ryba, nikoliv meč; *homem-rã* je člověk, muž, nikoliv žába. Jedná se proto o vztah determinace (*relação determinativa*) (Vilela 1994: 92).

Tento druh kompozit se podle autora v portugalské (a v ostatních románských jazycích) objevuje stále častěji.

Lze konstatovat, že výraz v pozici N2 má poměrně obecný a široký význam (např. *chave; piloto; relâmpago*), může se tedy kombinovat s různými N1.

Výrazy v pozici N2 nevyjadřují pluralitu a díky možnosti kombinace s více N1 se nalézají na pomezí kompozit a odvozených slov. Nicméně tyto výrazy fungují jako samostatné jednotky, konečné výrazy jsou označovány jako kompozita. (Vilela 1994: 97).

Vyskytují se také případy, kdy různá N2 vytvoří sérii výrazů se stejným N1. Obměňuje se tedy pouze N2: *vagão- bar; - restaurante;- cama; -salão*.

Ze syntaktického hlediska se zdá, že je tento typ kompozit tvořen elipsou předložky nebo juxta pozicí. Druhý výraz zde determinuje, modifikuje první. (Vilela 1994: 97)

2.2.3.2 Villalva

Na rozdíl od Vilelova sémantického pojetí struktury Det + N1N2, nabízí tato autorka pohled syntaktický. Uvidíme však, že se tato dvě hlediska překrývají.

Struktury Det + N1N2 nazývá syntaktickými výrazy (*palavras sintáticas*).

„Em alternativa à definição que acabo de contestar, proponho que os compostos sejam identificados como unidades morfológicas constituídas por um número mínimo de duas variáveis lexicais (...), nomeadamente radicais ou palavras. Consequentemente, a composição procede à concatenação de, pelo menos, duas variáveis, por oposição aos processos de afixação que consistem na concatenação de uma constante e uma variável.“ (Villalva 1994: 343).

Tato definice, jak uznává sama autorka, umožňuje rozlišení mezi procesem afixace a procesem kompozice. Neřeší však různorodost struktur, které složená slova vytvářejí.

Navrhuje proto rozdělení kompozit na kompozita morfologická (*compostos morfológicos*) a kompozita syntaktická (*compostos sintáticos*) (Villalva 1994: 345).

Ve své práci používá metodu analýzy na bezprostřední složky.

Villalva (1994) potvrzuje, že lze rozlišit, jak jsme viděli již u Vilely (1994), kompozita, která vyjadřují koordinaci, a kompozita, která vyjadřují determinaci či modifikaci.

Zdůrazňuje však, že je toto rozlišení založeno na formálních, tedy syntaktických kritériích. Vychází z předpokladu, že struktury $[N N]_N$ jsou jako ostatní syntaktická kompozita vyvozeny ze syntaktických výrazů. Mají lineární charakter a podobně vyjadřují flexi a rod. U vybraných výrazů proto zkoumá, jakým způsobem tvoří množné číslo, jak je vyjádřen rod a jakým způsobem se vyjadřuje diminutiv či augmentativ. Na základě toho pozorování rozliší kompozita *por adjunção* a kompozita *por conjunção*.

V prvním případě funguje N1 jako jádro kompozita (*núcleo*), které je modifikováno nominálním modifikátorem, který nepodléhá shodě. Patří sem takové výrazy jako *governo-sombra* či *bomba-relógio*.

Do kompozit *por conjunção* řadí Villalva takové výrazy, jakými jsou například *saia-casaco* nebo *bar-discoteca*. Oba výrazy se shodují v čísle a mají mezi sebou vztah koordinace.

Vidíme, že i když Villalva vychází z jiných kritérií než Vilela, dochází k podobnému rozdělení. Kompozitům *por conjunção* odpovídají kompozita *por coordenação*, kompozitům *por adjunção* zase kompozita *por subordinação*.

2.2.3.3 Jorge Emanuel Evangelista Baptista

Tento autor přispívá k otázce složených slov z perspektivy jejich automatického zpracování. Zaměřil se i na kompozita, která vznikla juxta pozicí dvou podstatných jmen, proto je pro nás důležité zmínit se o přístupu tohoto lingvisty.

Jak jsme již viděli výše, považuje složená slova za významnou složku jazyka, která vyžaduje více pozornosti, než jí je věnováno (Baptista 1994: 3).

Velká část složených slov je tvořena stejnými sekvencemi jako volná syntagmata, navíc je možné považovat některá slovní spojení za kompozita jen v určitém kontextu. V jiném kontextu fungují jako volné nominální spojení (Baptista 1994: 8).¹⁹

„Vemos, assim, que muitos dos nomes compostos não se distinguem superficialmente de grupos nominais livres.“ (Baptista 1994: 8)

Z tohoto důvodu se zdá užitečné určit syntaktická kritéria, která umožní identifikaci složených slov.

Struktura Det + N1N2 však podle Baptisty takové zkoumání v podstatě nevyžaduje, jelikož nehrozí možnost záměny s volnou nominální skupinou. Ty se totiž ve tvaru Det + N1N2 v současném jazyce téměř nevyskytují. V zápětí však upřesňuje, že tento fakt neznamena, že by byly všechny výrazy tohoto typu gramaticky nesprávné. Navíc přiznává, že jsou v jazyce velice frekventované.

„A identificação dos NN não implica uma distinção entre grupos nominais livres e nomes compostos, já que não há, na língua, grupos nominais livres com esta estrutura interna.“ (Baptista 1994: 68)

„Em diversas situações sintáticas, é possível encontrar sequências aceitáveis de dois substantivos justapostos.“ (Baptista 1994: 68)

---

¹⁹ Jako příklad Baptista uvádí dvojí možné použití výrazu *tabela redonda*. V prvním kontextu jde o složené slovo, v druhém o volnou nominální skupinu:

„A Ana organizou *uma mesa redonda*.“ X „A Ana comprou *uma mesa redonda*.“ (Baptista 1994: 7)

„Um sistema de processamento automático de texto em linguagem natural deverá ter em conta a existência destas situações sintáticas, de resto, muito frequentes na língua.“ (Baptista 1994: 70)

Podle Baptisty jsou nejčastějšími případy výskytu struktury Det + N1N2:

- přímé předměty s doplňky
Eles elegeram ***o Zé presidente*** do clube.
- apozice, substantiva jsou oddělena čárkou
O rapaz, moço trabalhador, não descurava as tarefas.
- oslovení
O Senhor doutor não tinha razão.
- substantiva, která vyjadřují rod u zvířat
crocodilo macho; o crocodilo fêmea
- výrazy vyjadřující symetrii
a cooperação Portugal-Angola; a conjunção Vénus-Marte
- některé z výrazů, které určují místo
percurso Lisboa-Faro; a direcção Norte-Sul

Ani podle Baptisty nemůže být kritériem pro identifikaci složeného slova pouze možnost či nemožnost vyvození smyslu na základě významů jednotlivých výrazů.

„Do ponto de vista semântico, alguns dos nomes compostos NN parecem ter um significado composicional, enquanto outros são sematicamente opacos.“ (Baptista 1994: 70)

Inspirativním se mu zdá být přístup Grosse (1988) a jeho teorie o stupni ustálenosti (*degré de figement*).²⁰

Baptista aplikuje Grossovu teorii na portugalštinu, přičemž používá tyto testy:

- vypuštění jednoho z podstatných jmen (*elisão de um dos substantivos*);
- narušení paradigmatu (*ruptura paradigmática*);
- změna čísla (*variação em número*).

---

²⁰ Tomuto přístupu se věnujeme v následujícím oddílu.

V praxi testy vypadají takto:

Vypuštění jednoho z podstatných jmen:

Ve většině případů nelze, aniž by se změnil smysl věty, vypustit jedno ze substantiv.

„A Ana derreteu o chocolate em *banho-maria*.

* A Ana derreteu o chocolate em *banho*.

* A Ana derreteu o chocolate em *maria*.“ (Baptista 1994: 70)

Pokud má N2 roli klasifikační (*classificador*), můžeme N2 vynechat, N1 si ponechá svůj obecný význam.

„O Zé indicou no *mapa-mundo* onde ficava o Butã.

O Zé indicou no *mapa* onde ficava o Butã.“ (Baptista 1994: 71)

Narušení paradigmatu:

Většina kompozit ve tvaru Det + N1N2 nepřipouští nahrazení jednoho substantiva jiným se stejnou paradigmatickou distribucí.

„Já nasceram em Portugal 25 *bébés-proveta*.

* Já nasceram em Portugal 25 *crianças-proveta.

* Já nasceram em Portugal 25 *bébés-pipeta*, *cadinho.“ (Baptista 1994: 72)

V ojedinělých případech však může na pozici N2 vzniknout paradigma:

abelha-cachorro; abelha-europa; abelha-flor; abelha-limão; abelha-mestra; abelha-rainha

azul-turquesa; azul-ferrete; azul-bébé; azul-metileno, azul-seda.

V těchto skupinách kompozit má N2 roli klasifikátoru N1: v prvním případě N2 vyjadřuje různé druhy včel, v druhé skupině N2 vyjadřuje odstín modré.

Změna čísla:

Téměř všechna složená slova typu Det + N1N2 je možné převést do množného čísla. Není však jednoduché určit pravidla, která by určovala, jakým způsobem se tak děje.

Ve většině případů známku plurálu přibírá pouze první substantivum, druhé zůstává nezměněno:

*„o pombo correio/os pombos correio
*os pombo-correios/*os pombos-correios*

*o saco-cama/os sacos-cama
*os sacos-camas/*os sacos-camas“ (Baptista 1994: 73)*

Samozřejmě, že i zde najdeme výjimky:

*„couve-flor/couves-flores
o código Morse
*os códigos Morse/*os códigos Morses“ (Baptista 1994: 73)*

Na základě těchto testů je tedy Baptista konstatuje, že kompozita ve tvaru Det + N1N2 jsou charakteristická značně vysokým stupněm ustálenosti.

2.2.3.4 Gaston Gross

V předešlých kapitolách jsme ukázali obtížnost, dá se říci i nemožnost, jednoznačné a dostačující definice složených slov a jejich vymezení.

Jak jsme již uvedli, sdílí tento názor i francouzský lingvista Gross. Tvrdí, že neexistuje jednotná definice složených slov. Nabízí proto typologii, která vychází z gramatických kategorií (Gross 1988: 61).

„Par composition, on entend un certain degré de figement de la relation qui existe entre les éléments composants. Dès lors qu'on parle de figement ou de degré de figement, on établit une comparaison, implicite, avec des groupes qui ne sont pas figés,

c'est-à-dire avec ce que nous appellerons des groupes nominaux ordinaires."²¹ (Gross 1988: 61)

Zavádí tedy pojem stupeň ustálenosti (*degré de figement*), kterým vyjadřuje míru sepejetí jednotlivých částí nominálních skupin. Aby zjistil, jak je tento stupeň vysoký, navrhuje syntaktické testy, které určí míru ustálenosti celé struktury.

Zkoumá se tu možnost:

- predikativity (*Kniha je náročná*);
- nominalizace;
- vypuštění jednoho z členů;
- narušení paradigmatu;
- vložení jiných, dalších prvků;
- koordinace s dalším výrazem;
- změny čísla (pouze v případě, že mají oba členy skupiny stejný rod) apod. (Gross 1988: 63 – 64).

Pokud lze zkoumanou strukturu podrobit všem navrženým modifikacím, můžeme konstatovat, že jde o výraz s malým stupněm ustálenosti, o klasickou volnou nominální skupinu. V opačném případě mluvíme o ustálení celé struktury a můžeme ji považovat za složené slovo. Tyto dva případy jsou však hraniční, díky Grossově přístupu můžeme rozeznat několik stupňů a úrovní ustálenosti.

---

²¹ „Kompozicí rozumíme určitý stupeň ustálenosti vztahu, který je mezi jednotlivými slovy. Tím, že mluvíme o ustálenosti nebo o stupni ustálenosti, implicitně tyto výrazy srovnáváme s výrazy, které nejsou ustálené a které označujeme jako běžné nominální skupiny.“ (překlad autora)

2.3 Transpozice

Jak jsme viděli již v úvodu, spadá otázka struktury Det + N1N2 i do problematiky transpozice.

V této části práce se věnujeme otázce transpozice, tedy přechodu výrazu z jedné slovní třídy do jiné. Představíme teorie, jak je uvádějí Cunha – Cintra (1999), Correia (1999, 2002), Tláskal (2000) a Vilela (1994).

2.3.1 Celso Cunha – Lindley Cintra

Cunha – Cintra (1999) věnují ve své gramatice tomuto jevu pouhou zmínku. Používají termínu nevlastní derivace (*derivação imprópria*) a upozorňují, že se na rozdíl od případu derivace vlastní nejedná o způsob tvoření slov (nepopírají však, že se tímto způsobem obohacuje slovní zásoba), protože jde spíše o problematiku sémantickou a nikoliv morfologickou. Je tedy zřejmé, že tito autoři uplatňují zejména hledisko sémantické.

„As palavras podem mudar de classe gramatical sem sofrer modificação na forma. Basta, por exemplo, antepor-se o artigo a qualquer vocábulo da língua para que ele se torne um substantivo.“ (Cunha – Cintra 1999: 105)

Nevlastní derivací vysvětlují přechod jednoho slovního druhu do jiného, aniž by se změnila forma:

„(...) por ele se explica a passagem:

- a) de substantivos próprios a comuns: *damasco, macadame, quixote*;
- b) de substantivos comuns a próprios: *Coelho, Leão, Pereira*;
- c) de adjetivos a substantivos: *capital, circular, veneziana*;
- d) de substantivos a adjetivos: *burro, (café)-concerto, (colégio)-modelo*;
- e) de substantivos, adjetivos verbos a interjeições: *silêncio! bravo! viva!*;
- f) de verbos a substantivos: *afazer, jantar, prazer*;
- g) de verbos e advérbios a conjunções: *quer...quer, já...já*;
- h) de participípios (presentes e passados) a preposições: *mediante, salvo*;

- i) de participios (passados) a substantivos e adjectivos: *conteúdo, resoluto*.“ (Cunha – Cintra 1999: 105)

2.3.2 *Mário Vilela*

Mário Vilela (1994) se ve své práci věnuje kromě problematiky složených slov i problematice transpozice, kterou označuje termínem konverze.

„Há uma certa representatividade da conversão na transposição do participio passado para adjectivo e mesmo dos substantivos também para a categoria adjectivo.“ (Vilela 1994: 112)

Je toho názoru, že se vyskytují případy, kdy jedno substantivum může modifikovat jiné substantivum, aby se vyjádřil obecný vztah, analogie, náležitost, apod. Například v oblasti barev je transpozice možná téměř vždy. V ostatních případech je transpozice možná také, ve většině případů dochází k potlačení předložky (Vilela 1994: 112).

Otázkou transpozice se podrobněji zabývají Correia (1999, 2002) a Tláskal (2000), jejichž přístupy nyní představíme.

2.3.3 *Margarita Correia*

Correia je toho názoru, že se otázce transpozice v portugalské lingvistice věnuje malá pozornost. Nejčastějším druhem konverze je podle autorky přechod přídavného jména do třídy substantiv (Correia 1999: 181).

„Sendo um dos processos de formação de palavras mais disponíveis em português contemporâneo, a conversão (denominada «derivação imprópria» na gramática tradicional) constitui um dos aspectos da construção de palavras menos estudados quer na tradição gramatical, quer na linguística contemporânea em Portugal.“ (Correia 2002: 19).

Vychází se z předpokladu, že každá lexikální jednotka, každý výraz je tvořen fónickou formou, morfosyntaktickou kategorií a významem.

Z tohoto důvodu Correia chápe konverzi jako ukončený a definitivní přechod výrazu z jedné slovní třídy do druhé. Tím získá nejen sémantický obsah nové kategorie, ale také takové morfosyntaktické vlastnosti, kterými je charakterizována dosažená slovní třída. Za konvertované (v naší terminologii transponované), tedy nemohou být považovány výrazy, které změnily slovní třídu, nabyly nového sémantického obsahu, ale nesplňují morfosyntaktické charakteristiky nové slovní kategorie.

Autorka však v zápětí dodává, že existují případy konverze, kdy se výraz jen obtížně podrobuje morfosyntaktickým pravidlům cílové kategorie. Příkladem je konverze denominální, v jejímž rámci se takovéto případy často vyskytují – podstatné jméno přejde do třídy jmen přídavných, aniž by docházelo ke flexi v čísle a rodě. Potvrzují to tyto případy:

„[?]O João é (**um**) **galinha**.

[?]Os rapazes adolescentes não são tão **galinhas** quanto as raparigas nessa idade.“ (Correia 2002: 23)

Z tohoto důvodu se zdá nezbytné vytvořit definici prototypické konverze²² (*conversão prototípica*).

Prototypická konverze spočívá v přechodu lexikální jednotky z morfosyntaktické kategorie A do morfosyntaktické kategorie B. Dojde přitom k přijetí všech gramatických charakteristik cílové kategorie (flexe, syntaktické chování, sémantický obsah a pojmenovávací schopnost).

Jako příklad prototypické konverze autorka uvádí:

„ **O verde** é a cor da esperança.

A Ricardina toma sempre **abatanados**, pelo que acho que não seria capaz beber uma **italiana**.“ (Correia 2002: 23)

Jak jsme již zmínili, za nejčastější případ konverze se považuje přechod přídavného jména do třídy jmen podstatných. Této otázce je proto Correia věnuje největší pozornost.

---

²² Překlad autora.

„(...) em português, essas conversões são quase sempre orientadas no sentido adjectivo → substantivo; os casos em que a orientação é inversa são raros e marcados; (...).“ (Correia 1999: 172)

Nás ale více zajímá právě tento opačný případ; přechod podstatného jména do kategorie přídavných jmen. Tím se Correia zabývá v práci nazvané „*A denominação das qualidades – contributos para a compreensão da estrutura do léxico português*“.

„A conversão nome > adjectivo em português é rara e acontece apenas em relação a grupos de substantivos bem determinados, (...).“ (Correia 1999: 181).

Při tomto druhu konverze dochází k redukci sémantického významu, jelikož dané konvertované podstatné jméno již neoznačuje typ entity, ale pouze jednu z vlastností (nebo úzký soubor vlastností). Naopak tomu je v případě přechodu výrazu v opačném směru, tedy při přechodu z kategorie přídavných jmen do kategorie podstatných jmen, kdy se sémantická charakteristika výrazu obohacuje a rozšiřuje.

Jak vyplývá z výše uvedené citace, dochází k tomuto typu konverze jen v případě úzkého okruhu podstatných jmen. Jsou jimi podstatná jména označující zvířata a některé výrazy označující názvy barev.

Se jmény zvířat jsou spojeny vědecké a společensky ustálené znalosti, poznatky a představy o vlastnostech, návycích a chování určitého zvířete. A tak je hloupost a tvrdohlavost přisuzována oslovi, přehnané ochranářství a nedostatek inteligence slepicím, nedostatek čistotnosti praseti, apod. Tato tradiční spojení jsou předávána nejrůznějšími formami (pohádkami pro děti, bajkami, příslovími, idiomatickými výrazy apod.) a tvoří základ pro konverzi podstatného jména do kategorie přídavných jmen. Proto se můžeme setkat s těmito případy:

„ (...) O miúdo mais **burro** da turma é o João.“ (Correia 1999: 182).

Konverze je kompletní, dokončená, úplná, pokud dochází ke shodě v rodě a čísle s modifikovaným podstatným jménem.

„As raparigas mais **burras** são as que se deixam dominar pelos namorados.“ (Correia 1999: 183)

Adjektivní chování těchto výrazů potvrzuje fakt, že se mohou stát základem pro pojmenování určitých vlastností, tedy podstatných jmen. Jako příklady se uvádí *burrice*, *burrada*, *burridade*, *galinhice*, *porcaria*, *porquice*, *porquidade* a *porquidão*.

Dále Correia z hlediska konverze zkoumá ta jména barev, která jsou zároveň jmény označujícími předměty a objekty. Jsou jimi např. výrazy *rosa*, *laranja*.

O jaký proces jde v tomto případě?

Barva je jedna z nejvýraznějších charakteristik konkrétních věcí či předmětů. Na rozdíl od základních barev, které mají v jazyce svoje označení, je nutné pro označení nejrůznějších odstínů a specifických barev použít právě jména objektu, který je charakteristický právě touto barvou. Takové výrazy často podléhají konverzi.

I tentokrát však můžeme zpochybnit adjektivní charakter těch výrazů, které nepodléhají adjektivní flexi:

- „a) umas calças **rosa**
- b) um casaco **turquesa**
- c) uns calções **laranja**.“ (Correia 1999: 186).

Correia si ve své práci klade také otázku, zda mohou být výrazy, které stojí ve struktuře Det + N1N2 v pozici N2, považovány za přídavná jména. Mimo jiné se inspiruje teoriemi Noailly a Bauera. Bauer rozlišuje složená slova endocentrická (*endocêntricos*) a exocentrická (*exocêntricos*), vychází přitom ze sémantických kritérií.

Endocentrické složené slovo, je takový výraz, který je hyponymem jednoho z prvků struktury. *Azul-turqueza* je proto typ, druh modré, *greve-rolha* je typ stávky, způsob, kterým se provádí stávka.

Correia je toho názoru, že v případě složených slov endocentrického typu přechází druhý výraz, v našem pojetí tedy N2, do slovní třídy přídavných jmen.

Je to v podstatě pohled i Cunhy – Cintry (1999), kteří jako příklad konverze (v jejich terminologii nevlastní derivace) uvádějí výrazy (*café*)-*concerto* a (*colégio*)-*modelo*, což jsou právě složená slova endocentrického typu.

V závěru práce Correia uznává, že výrazy, které se vyskytují v pozici N2 v endocentrických složených slovech, mohou přejít z jedné slovní třídy do druhé.

Fungují jako modifikátory N1, a proto mohou být považovány za přídavná jména, může dojít ke konverzi substantiva do kategorie přídavných jmen.

„O facto é que em português parece, efectivamente, defensável a conversão substantivo > adjectivo sofrida pelo segundo substantivo destes compostos.“ (Correia 1999:190)

2.3.4 Jaromír Tláskal

Ve své práci vycházíme zejména z pojetí tohoto autora, jeho pohledem se tedy zabýváme podrobněji.

Autor termínem transpozice rozumí proces přechodu jednoho slovního druhu k jinému. Tento jev odpovídá termínům konverze nebo translace; hovoří se také o derivaci nevlastní či implicitní. A naopak, pod pojmem transpozice rozumí různí autoři různé jevy (Tláskal 2000: 12).

V Tláskalově pojetí je transpozicí nazýváno užití slov v syntaktických funkcích jiných slovních druhů, než kam sama náležejí:

„Transpozici chápeme jako užití určitého slova (výrazu) v syntaktických funkcích úzce spjatých s jiným slovním druhem.“ (Tláskal 2000: 183).

Toto pojetí je inspirováno pojetím Tesnièreovým, který používá pojmu translace. Jak jsme již zmínili, v naší práci se inspirujeme zejména tímto přístupem.

2.3.4.1 Transpozice jako proces - etapy transpozice

Na rozdíl od přístupu, který představuje Correia, není transpozice chápána jako výsledek, ale jako proces přechodu, jako dynamický jev.

„L'objectif de cette recherche est de présenter la transposition comme une des manifestations des tensions dynamique.“ (Tláskal 2000: 21)

Můžeme se proto setkat s několika fázemi. Vyskytují se případy transpozice ukončené (*transposition accomplie, formelle*); transpozice neukončené (*transposition*

non accomplie, fonctionnelle, ouverte) a transpozice zablokované (*transposition bloquée, non accomplie*).

Aby bylo možné jednotlivé fáze transpozice postihnout a popsat, stanovil autor určitá kritéria, která tvoří rámec transpozice (*cadre de transposition*). Stanovený rámec transpozice je záměrně obecný, aby byl aplikovatelný na nejrůznější druhy transpozice a aby nebyl zaměřený na jednu konkrétní cílovou třídu.

Pomocí těchto kritérií se popisuje chování výrazu z hlediska syntaktického, morfosyntaktického, promluvového a sémantického. Zkoumají se rovněž důvody možného zablokování a dále to, jestli je transponovaný výraz základem pro nové transpozice.

Hledisko syntaktické

Oblast syntaxe zahrnuje nejen funkce, které může slovní třída zastávat, ale i rozvíjející větné členy a vztahy koordinace, tedy výskyt transponovaného výrazu v koordinaci s výrazy cílové třídy (Tláskal 2000: 22).

Hledisko morfosyntaktické

V oblasti morfolgie se transpozice projevuje formálním přizpůsobením se morfologickým charakteristikám slovního druhu. Zkoumá se zde morfologická shoda v rodě, čísle, možnost stupňování apod. Mluví se o hledisku morfosyntaktickém, jelikož se zdá obtížné oddělit morfologické, formální chování gramatické kategorie od jejího projevu v syntaxi (Tláskal 2000: 23).

Hledisko sémantické

Z hlediska sémantického se předpokládá, že každý slovní druh vymezuje zvláštní sémická kompozice, ve které převládá určitý kategoriální sém. V případě podstatných jmen jde o substanci, pro třídu přídavných jmen je tímto kategoriálním sématem vlastnost, pro slovesa děj a pro adverbia okolnost. Při procesu transpozice může dojít ke změně sémantické kompozice, a to k sémickému ochuzení nebo rozšíření (Tláskal 2000: 23).

Hledisko promluvé

O stupni transpozice vypovídá i kombinabilita výrazu s dalšími slovy. Ty výrazy, které mají značnou kombinabilitu, vykazují silnou tendenci k přechodu z jedné slovní třídy do druhé. Je proto na místě zamyslet se nad syntagmatickou produktivitou (*la productivité syntagmatique*) výrazů, jíž se vyjadřuje schopnost spojovat se s nízkým či vysokým počtem jiných termínů. Mluví se také o syntagmatické frekvenci (*la fréquence syntagmatique*) výrazu, který vyjadřuje četnost výskytu jednoho spojení. Pokud je tato frekvence vysoká, existuje pravděpodobnost, že může dojít k ustálení syntagmatu, které přejde do skupiny složených slov (Tláskal 2000: 23).

2.3.4.2 Základ pro nové transpozice

Předpokládá se, že pokud může transponovaný výraz sloužit jako základ další, nové transpozice, je jeho vlastní transpozice velmi pokročilá. Příkladem tohoto případu jsou adjektiva vyjadřující barvy. I když jejich vlastní proces transpozice nebyl ještě zcela ukončen – nedošlo k přijetí morfologických pravidel cílové třídy – mohou tvořit základ pro další transpozice do třídy podstatných jmen. Autor proto zkoumá i tento fenomén (Tláskal 2000: 23).

2.3.4.3 Zablkování

V této části se studují okolnosti, které brání, aby byl proces transpozice zakončen. Patří sem příčiny syntaktické, morfosyntaktické, sémantické i promluvé (Tláskal 2000: 24).

2.3.4.4 Transpozice z hlediska ukončenosti

Jak jsme již zmínili, z hlediska ukončenosti se dají rozlišit tyto fáze transpozice:

- transpozice ukončená – formální;
- transpozice neukončená – funkční, otevřená, syntaktická;
- transpozice zablkovaná – neukončená (Tláskal 2000: 36).

Transpozice ukončená

Abychom mohli považovat proces transpozice za ukončený, musí transponovaný výraz odpovídat ve všech hlediscích charakteristikám cílové třídy. Znamená to, že ze syntaktického hlediska zastává všechny funkce cílové třídy a má možnost být základem pro další transpozici. Z hlediska morfologie výraz respektuje morfologická pravidla cílové třídy. Z pohledu sémantického dochází ke změně kategoriálního sématu a sémantické struktury (Tláskal 2000: 21).

Výraz, který byl zcela transponován do cílové třídy, se také vyznačuje vysokou kombinabilitou.

Correia považuje za konverzi pouze tuto fázi.

Transpozice neukončená

Výraz, který se nachází ve fázi neukončené transpozice, sice zastává tytéž syntaktické funkce jako výrazy cílové skupiny, ale nerespektuje (zatím) morfologická pravidla. Výraz však vykazuje tendence co nejvíce se přiblížit cílovému slovnímu druhu slov (Tláskal 2000: 187).

Transpozice zablokovaná

„Co se týče *zablokování transpozice*, projevuje se různě, a to nejen s ohledem na původ daného výrazu, ale i podle charakteru cílového slovního druhu slov.“ (Tláskal 2000: 187)

I zde přešel výraz syntakticky do cílové skupiny, nedošlo ale k dokončení, k završení transpozice, tedy úplnému přechodu do cílové slovní třídy. Dochází k zablokování, které může mít několik příčin.

Na úrovni promluvy jsou zablokovány výrazy s omezenou syntagmatickou produktivitou (*productivité syntagmatique limitée*).

„*Transpozice neukončená* (syntaktická) je od *transpozice ukončené* oddělena *přechodovým pásmem*, které lze ještě dále členit. Je přitom nutné si uvědomit, že ne každý výraz, který je transponován do funkcí jiného slovního druhu, také do tohoto

druhu přechází s konečnou platností. Funkční transpozice je sice základním předpokladem dalšího transpozičního procesu, ale ve skutečnosti zůstanou mnohé výrazy zablokovány už v této první etapě.

U transpozice neukončené je tedy nutno vždy hovořit o etapě funkční, jejíž další postup může být buď zablokován, nebo otevřen. Je-li zablokován, další transpoziční etapy nenastanou. V opačném případě lze očekávat (viz *rámec transpozice*) i vývoj k transpozici ukončené.“ (Tláškal 2000: 186)

2.3.4.5 *Elipsa*

Jedním z mechanismů, které se podílejí na přechodu výrazu z jednoho slovního druhu do jiného, je i elipsa. Obecně se jedná o vynechání určitého výrazu, které spočívá ve formálním zjednodušení na syntagmatické úrovni a které je doprovázeno změnami na úrovni morfosyntaktické a sémantické (Tláškal 2000: 34).

Lze rozlišit elipsu kontextovou a elipsu paměťovou neboli nekontextovou. Pokud je možné doplnit chybějící termín z kontextu, jedná se o elipsu kontextovou. Pokud ale možnost doplnění není na kontextu závislá, mluvíme o elipse nekontextové. Mohli bychom také zmínit třetí druh elipsy, kdy je vynechaným výrazem termín, který již nelze doplnit.

Existuje souvislost mezi typem elipsy a druhem transpozice (Tláškal 2000: 36).

Pro praktickou část této práce je podstatné zmínit, že pokud dojde v případě struktury Det + N1N2 k elipse předložky mezi N1 a N2, to znamená, že je předložka stále implicitně vyjádřena, N2 zůstane ve slovní třídě substantiv a proces transpozice N2 je blokován. Výraz N2 nepřejde do slovní třídy adjektiv.

S tímto faktem souvisí, že někteří autoři nezahrnují výrazy vzniklé mechanismem elipsy do transponovaných výrazů (Correia 2002). Tento názor vychází z pojetí transpozice: o transpozici výrazu se mluví pouze v případě ukončené transpozice, jak ji definujeme. Pokud je tedy proces blokován, Correia o transpozici nemluví.

V předešlých dvou oddílech jsme představili dva pohledy na proces transpozice. V základních bodech se samozřejmě shodují – oba autoři chápou transpozici přechod výrazu z jedné slovní třídy do jiné.

Correia však na transpozici pohlíží spíše z lexikologického pohledu. Zajímá ji způsob obohacování slovní zásoby a vznik nových výrazů. Proto je pro ni zajímavá pouze transpozice ukončená, kdy výraz respektuje všechna pravidla cílové kategorie.

Naopak Tláskal pohlíží na transpozici jako na dynamický proces. Důležitý je zde průběh, jednotlivé fáze a tendence výrazů.

2.4 Další pojetí struktury Det + N1N2

2.4.1 Michèle Noailly

Noailly se problematikou struktury Det + N1N2 zabývá v monografii, kterou nazvala „Le substantif épithète“. Konstatuje totiž, že této struktuře není věnována dostatečná pozornost. Nesouhlasí ani se všeobecným zahrnutím této struktury do kategorie složených slov.

„La plupart y voient un nom, complexe sans doute dans sa formation, mais simple dans son fonctionnement, et rangent toutes ces formations dans la rubrique «noms composés».“²³ (Noailly 1990: 15, 16)

Navrhuje termín jmenný přívlastek (*substantif épithète*), kterým nazývá každé podstatné jméno ze struktury Det + N1N2, které stojí v pozici N2. Vychází totiž z předpokladu, že všechna substantiva, která stojí v pozici N2, mají chování a roli jmenného přívlastku.

„J'appelle substantif épithète tout substantif intervenant en position de N2 dans un groupe nominal (désormais GN) de type (Art) N1N2 où les deux substantifs se suivent directement sans préposition, ni pause. Parfois un trait d'union lie l'un à l'autre. Des guillemets par ailleurs peuvent encadrer N2 (plus rarement le groupe „N1N2“). Une majuscule, dans certains cas, marque l'initiale de N2“.²⁴ (Noailly 1990: 11)

Nedrží se tedy tradičního dělení struktury Det + N1N2 na kompozita a volná syntagmata. Stejně jako Gross (1988) mluví o stupni ustálenosti (*degré de figement*).

---

²³ „Většina v ní spatřuje jméno, které je bezpochyby komplexní ve způsobu tvoření, ale které má jednoduché chování, a řadí všechny tyto formace do kategorie «složených slov».“ (překlad autora)

²⁴ „Jmenným přívlastkem nazývám každé podstatné jméno v pozici N2, které se objevuje v rámci nominální skupiny (dále GN) typu (Art) N1N2, v níž vedle sebe stojí podstatná jména bez předložky či pauzy. Někdy je jedno s druhým spojeno pomlčkou. N2 (méně často skupina N1N2) může být rovněž ohraničeno uvozovkami. V některých případech začíná N2 velkým písmenem.“ (překlad autora)

„Mieux vaut, c'est certain, s'en tenir à cette idée d'échelle de cohérence et considérer qu'au lieu d'une simple alternative entre le vrai GN et le nom composé, on dispose d'un nombre plus important de degrés (...).“²⁵ (Noailly 1990: 20)

Noailly (1990) navrhuje i typologii struktur Det + N1N2. Podle funkce N2 rozlišuje:

- kvalifikaci (*qualification*);
- koordinaci (*coordination*);
- komplementaci (*complémentation*);
- identifikaci (*identification*).

Kvalifikace

N1 kvalifikuje N2.²⁶

Do kategorie kvalifikace patří všechny struktury Det + N1N2, které lze parafrázovat větou „*N1 est un N2*“²⁷.

Výraz v pozici N2 lze také vyjádřit vedlejší větou vztahnou „*qui est un N2*“²⁸. Stejný vztah vyjadřují i adjektiva, která mají kvalifikační funkci. Zajímavý je fakt, že pokud má tuto funkci N2, tedy substantivum, vytrácí se člen.

Do kategorie kvalifikace nepatří výrazy, které obsahují vlastní jméno. Nemají totiž atributivní charakter. Postrádají schopnost kvalifikovat, omezená je i možnost kvalifikace vlastního jména (Noailly 1990: 41).

Dále Noailly konstatuje, že N2 je poměrně často rozvíjeno, nejčastěji adverbiem. V takovém případě stojí adjektivum (nebo jiný modifikátor) mezi N1 a N2. Naopak N1 bývá rozvíjeno jen velice řídce. Lze proto konstatovat, že N1 se chová jako pravé substantivum, N2 má adjektivní chování.

---

²⁵ „Je jisté, že bude lepší držet se představy této stupnice koherence a uvědomit si, že nemáme na výběr pouze skutečnou nominální skupinu nebo složené slovo, ale že máme k dispozici více úrovní (...).“ (překlad autora)

²⁶ Ilustrativní příklady a parafráze aplikovatelné na portugálštinu uvádíme v kapitole 4.

²⁷ „N1 je N2.“ (překlad autora)

²⁸ „který je N2.“ (překlad autora)

Z morfologického hlediska Noailly poukazuje na fakt, že shoda v čísle je ojedinělá. Zkoumáme-li shodu v rodě, musíme konstatovat totéž. Noailly ve svém korpusu našla pouze jeden případ shody N1 a N2 v rodě.

Koordinace

Do této kategorie spadají ty struktury Det + N1N2, ve kterých mají N1 a N2 mezi sebou logický vztah koordinace. Oba členy jsou si v rámci skupiny rovnocenné. A to jak ve smyslu sémantickém, tak ve smyslu syntaktickém. Koordinované výrazy jsou téměř vždy spojené spojovníkem.

Je možná parafráze „*N1 et N2*“²⁹ (Noailly 1990: 65).

V některých případech je složité rozlišit vztah koordinace a kvalifikace (Noailly 1990: 74).

Do kategorie koordinace Noailly zahrnuje i případy struktur, které se vyskytují ve tvaru N0 (N1+N2). Nazývá je komplexními strukturami (*la structure complexe*). Vztah koordinace zde vytváří N0, který spojuje a dává do vztahu koordinace výrazy N1 a N2. Pokud by tento článek chyběl, nemohli bychom mluvit o koordinaci.

Komplementace

Třetí kategorií je komplementace. N2 má funkci *complément du nom* N1. Vytrácí se však předložka, N1 a N2 jsou spojeny přímo, téměř v žádné případě se neseťkáme se spojovníkem.

Na rozdíl od kvalifikace nedochází v rámci této kategorie k adjektivizaci. Dokazují to jak morfologická, tak syntaktická kritéria. Lze konstatovat, že N2 si ponechává svoje číslo, které číslem N1 není ovlivněno.

Identifikace

Poslední kategorií je identifikace. N2 identifikuje N1, lze proto říci, že N2 je odpovědí na otázku „*Quel N1?*“³⁰.

---

²⁹ „N1 a N2“ (překlad autora)

³⁰ „Které N1?“ (překlad autora)

„Quand nous disons qu'ici N2 identifie N1, nous voulons dire que N1 est exactement cerné, délimité, défini par N2. Les groupes ainsi constitués sont donc des réponses appropriées à des questions du type «quel N1?».“³¹ (Noailly 1990: 133)

N2 je tudíž prostředkem, kterým se identifikuje konkrétní skutečnost vyjádřená substantivem, ke kterému se vztahuje.

V této kategorii se často vyskytují struktury Det + N1N2, které obsahují vlastní jméno. (Vlastní jméno je zcela vyloučeno z kategorie kvalifikace, ojedinele se s ním setkáme u koordinace, o něco více je přítomno v kategorii komplementace). Vlastní jméno je totiž jedinečným prostředkem identifikace v tom smyslu, jak ji chápeme (Noailly 1990: 134).

Zmínili jsme, že je u některých výrazů obtížné rozlišit, zda patří do kategorie koordinace či kvalifikace. V případě identifikace je nutné připomenout, že je někdy složité odlišit ji od komplementace. Tyto dvě kategorie se překrývají zejména tehdy, stojí-li pozici N2 vlastní jméno.

---

³¹ „Když tvrdíme, že N2 identifikuje N1, chceme tím říci, že N1 je přesně určeno, ohraničeno, limitováno N2. Skupiny, které jsou takto utvořené, odpovídají odpovědi na otázku: «které N1?»“ (překlad autora)

3 Metodologie

3.1 Práce s korpusem

Metoda, kterou jsme pro naši práci zvolili, spočívá ve shromáždění kontextualizovaných struktur ve tvaru Det + N1N2, které dále analyzujeme a klasifikujeme. Tuto metodu zvolila mimo jiné i Noailly. Tvrdí, že díky korpusu máme k dispozici takové i výrazy, které neznáme a které bychom jen obtížně vymýšleli. Dále je toho nározu, že pomocí korpusu máme možnost statistického zhodnocení produktivity nejrůznějších typů (Noailly 1990: 30)..

K práci s korpusem se uchýlili také Rezková (2002) a Turek (2004). V portugalsky psaných studiích se s tímto postupem setkáme například v pracích, které napsaly Costa (1998) či Rocha (1999).

„A preferêncencia por um trabalho baseado em corpus, deve-se ao facto de a introspecção linguística não ser suficiente. Mesmo que o falante tente, por recurso à sua competência, enunciar em uso e, por vezes, imprevistas, tais como mácula-pápula, poeta-sacerdote, tiros-liberdade ou amarelo-Outono.“ (Rocha 1999: 9)

Korpus je sestaven z deníků „Diário de Notícias“ a „Público“. Nalezené výrazy nám posloužily nejen jako příklady, ale také jako vodítko pro další hledání. Mohli jsme si totiž vytvořit představu o slovech, která se v naší struktuře objevují nejčastěji, a posléze je využít při hledání v korpusu portugalštiny, který je přístupný na internetu na adrese <http://acdc.linguateca.pt/cetempublico/acesso_CP.html>.

V uvedených pramenech jsme vyhledávali struktury Det + N1N2, tedy taková spojení, ve kterých vedle sebe stojí dvě substantiva, která nejsou spojena předložkou.

Je třeba upřesnit, že existuje více typů výskytu takových skupin (Baptista 1994). Do našeho korpusu jsme nezahrnuli následující případy:

- výrazy, kde je vyjádřený přímý předmět a doplněk:
Eles elegeram *o Zé presidente*.
- apozice, kdy jsou substantiva oddělena čárkou:

O rapaz, moço trabalhador, estava cansado.

- oslovení nebo výrazy, které vyjadřují příbuzenský vztah:

Tia Maria, Senhora Doutora

Dále je třeba předeslat, že u některých výrazů je problematické určit, zda se jedná o substantivum, nebo adjektivum. Nepomůže ani konzultace slovníku, u těchto případů většinou najdeme vstup pro podstatné i přídavné jméno. Takovým výrazem je například slovo *piloto*. Proto je třeba upřesnit, že za podstatná jména považujeme v naší práci slova: *piloto, laranja*; dále výrazy, které vyjadřují profesi: *trabalhador; (mulher) jornalista; (médico) dentista; (arquitecto) paisagista; (mulher piloto)* apod.

Existenci či absenci struktury Det + N1N2 jsme ověřovali ve slovníku „Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea da Academia das Ciências de Lisboa“ z roku 2001.

3.2 Použité zkratky

Název deníku a datum vydání: Použitá zkratka:

Diário de Notícias – 15.11.2004 **(D15)**

Diário de Notícias – 16.11.2004 **(D16)**

Diário de Notícias – 17.11.2004 **(D17)**

Diário de Notícias – 18.11.2004 **(D18)**

Diário de Notícias – 19.11.2004 **(D19)**

Diário de Notícias – 22.11.2004 **(D22)**

Público – 16.11.2004 **(P16)**

Público – 17.11.2004 **(P17)**

Público – 18.11.2004 **(P18)**

Público – 19.11.2004 **(P19)**

Výrazy, které jsme použili z internetového korpusu, jsou označeny zkratkou **(NET)**.

Gramaticky nesprávné výrazy označujeme: *.

4 Klasifikace struktur Det + N1N2

Noailly vytvořila podrobnou analýzu vztahů, které mohou ve francouzštině existovat mezi výrazy stojícími v pozici N2 (autorka je nazývá jmennými přívlastky, *substantif épithète*) a výrazy, stojícími v pozici N1.

Jako základ pro naši klasifikaci použijeme právě tento přístup. Autorčina metoda je založená na testech a parafrázích. My tyto testy samozřejmě přizpůsobíme portugalštině.

V portugalské terminologii, jak ji uvádějí Cunha – Cintra (1999), odpovídá pojmu *jmenný přívlastek* (*substantif épithète*) označení *adjunto nominal*.

„Neste caso, o adjectivo refere-se, sem intermediário, ao substantivo, a que pode vir posposto ou anteposto.“ (Cunha – Cintra 1999: 263)

Podle kritérií, která navrhuje Noailly (1990), rozlišíme tedy kvalifikaci, koordinaci, komplementaci a identifikaci.

V případě kategorií kvalifikace a komplementace budeme dále zkoumat výraz N2 z hlediska transpozice do slovní třídy adjektiv.

V rámci kategorií koordinace a identifikace, kde se otázka transpozice ukazuje jako irelevantní, se pokusíme o charakteristiku příslušných výrazů a o další členění těchto skupin.

Naše pojetí transpozice vychází z Tláskalova přístupu. Transpozici chápeme jako proces, který má několik etap. Nevšímáme si tedy pouze těch výrazů, které již definitivně a natrvalo přešly ze slovní třídy substantiv do třídy adjektiv a které splňují morfosyntaktická pravidla přídavných jmen (transpozice ukončená). Pro naši práci jsou zajímavé takové výrazy, které se nacházejí ve fázi transpozice. Nemůžeme tvrdit, že transpozice bude v budoucnu ukončena. Jde o transpozici neukončenou (syntaktickou) a v mnoha případech zablokovanou.

Zkoumáme možnosti adjektivního chování výrazu stojícího v pozici N2.

Proto považujeme za důležité připomenout, že otázka charakteristiky a vymezení substantiv a adjektiv je složitá a že se stala předmětem bádání a zkoumání mnoha lingvistů.³²

„A fronteira entre a classe dos substantivos e a classe dos adjetivos não é, de modo nenhum, clara. A questão é já clássica em linguística, de modo que se poderá considerar mesmo uma questão insolúvel (tal é posição de Perini 1997, ou em parte de Casteleiro 1981), ou até uma falsa questão.“ (Correia 1999: 146)

Cunha – Cintra (1999) charakterizují adjektivum takto:

„O adjetivo é essencialmente um modificador do substantivo.“ (Cunha – Cintra 1999: 247)

Dále připomínají, že vztah mezi adjektivem a substantivem je velice těsný, není výjimkou, že existuje stejný výraz pro adjektivum i pro substantivum.

„É muito estreita a relação entre o substantivo (termo determinado) e o adjetivo (termo determinante). Não raro, há uma única forma para as duas classes de palavras e, nesse caso, a distinção só poderá ser feita na frase.“ (Cunha – Cintra 1999: 248)

Je tedy nezbytné vymezit naše chápání adjektiv. To bude vycházet zejména ze základních syntaktických a morfosyntaktických vlastností.

Cunha – Cintra (1999) uvádějí, že adjektiva podléhají flexi v rodě a v čísle, shodují se s podstatným jménem, které modifikují. Charakteristická je i možnost stupňování (Cunha – Cintra 1999: 253-254).

Stejní autoři se vyjadřují i k problematice syntaktických funkcí adjektiv.

„A rigor, o adjetivo só existe referido a um substantivo. Conforme se estabeleça a relação entre os dois termos na frase, o adjetivo desempenhará as funções sintáticas de adjunto adnominal ou de predicativo.“ (Cunha – Cintra 1999: 263)

---

³² Casteleiro (1981); Cunha – Cintra (1999); Correia (1999).

Protože zjišťujeme možnost adjektivního chování výrazu N2, zaměříme se na následující vlastnosti.

Z hlediska syntaktického sledujeme, zda výraz N2 může stát v pozici jmenného přívlastku a jmenné části verbonominálního přísudku, což jsou syntaktické funkce vlastní adjektivu.

Pokud jde o termín jmenný přívlastek (*substantif épithète*), Tláskal (2000) navrhuje používat obecnější výraz jmenný modifikátor (*modificateur du nom*), pojem epiteta (v naší práci jmenného přívlastku) lze totiž interpretovat několika způsoby (Tláskal 2000: 71). Držíme se proto této terminologie, jmenný přívlastek budeme považovat za jmenný modifikátor jména.³³

Dále se zjišťuje tolerance adverbialního modifikátoru.

Z hlediska morfosyntaktického se zaměříme na existenci či absenci shody v rodě a čísle s řídicím substantivem (N1) a na možnost stupňování.

Pokud jde o sémantické a promluvové hledisko, je třeba připomenout, že adjektiva se vyznačují schopností kombinovat se s různými substantivy (Tláskal 2000: 48).

Tuto schopnost nazýváme syntagmatickou produktivitou. Dalším pojmem, se kterým budeme pracovat, je syntagmatická frekvence. Tou označujeme četnost výskytu té které struktury. Ukáže se, že vysoká syntagmatická frekvence může vést k poměrně silnému stupni ustálenosti.³⁴ Je také jedním z předpokladů možného vzniku kompozit (Tláskal 2000: 23).

Dalším procesem, se kterým se v rámci transpozice setkáme, je elipsa. Jak jsme již zmínili, hraje elipsa při mezidruhovém přechodu významnou roli a existuje souvislost mezi typem elipsy a typem transpozice, která díky ní vzniká (Tláskal 2000: 41-46).

---

³³ Adjektivum může být modifikováno jiným adjektivem, substantivem, předložkovým syntagmatem či vedlejší větou (Tláskal 2000: 71).

³⁴ Gross (1988), Baptista (1994) apod.

4.1 Kvalifikace

Podle Noailly N2 kvalifikuje N1, pokud můžeme říci, že „*N1 est un N2*“³⁵. N2 lze dále vyjádřit vedlejší větou vztaznou „*qui est un N2*“³⁶ (Noailly 1990: 36).

Rocha však ve své studii uvádí, že v případě portugalštiny je parafráze pomocí vedlejší vztahné věty nedostačující a nevhodná, protože ji nelze aplikovat ve všech případech. Navrhuje proto parafrázi „*N2 qualifica N1*“, kde *kvalifikovat* znamená charakterizovat. N1 je obecná reference, N2 funguje jako reference upřesňující, specifikující. Dále je možné použít parafrázi „*N1N2 é tipo de N1*“ (Rocha 1999: 54).

My jsme použili parafrázi Noailly, to znamená parafrázi pomocí vedlejší vztahné věty. Je ale třeba brát do úvahy roli metafory, proto jsme ji pozměnili na „*N1 que é como N2*“. Parafráze, kterou navrhuje Rocha pomohla ve sporných případech.

Nalezené výrazy jsme rozdělili do dvou skupin. V první skupině uvádíme příklady struktur, které mají heslo ve slovníku. Můžeme je tedy považovat za složená slova. Uvidíme, že slovník zahrnuje jen malou část výskytu těchto struktur.

Ve druhé skupině figurují ta syntagmata, která samostatné heslo ve slovníku nemají. U těch vyvstává otázka kompozice na jedné straně a syntaktické transpozice – adjektivního chování N2 – na straně druhé. Pokusíme se tedy zjistit míru adjektivizace výrazu N2 podle kritérií, která jsme uvedli výše (syntaktické, morfosyntaktické a promluvové hledisko).

Výrazy, které mají heslo ve slovníku:

„...três *apart-hotéis* de quatro estrelas...“ (D17)³⁷

„...orador *o arquitecto paisagista* Ribeiro Telles.“ (P17)

³⁵ „*N1 je N2*.“ (překlad autora)

³⁶ „*Který je N2*“ (překlad autora)

³⁷ Struktury Det + N1N2 označujeme tučně a kurzívou.

„...último estaleiro de *barcos rabelos*.“ (D22)

„...candidatura que una *o centro-direita*...“ (D15)

„...*uma* nova *data-limite*, antes de Fevereiro...“ (P18)

„*Um* novo *decreto-lei* que regula...“ (D18)

„...os cortes de cabelo dos jogadores também produzem efeito nos aficionados do *desporto-rei*.“ (D19)

„Depois da tradicional cerimónia do hastear das bandeiras, no *edifício-sede* da câmara...“ (P19)

„A reforma do *Estado-Providência* não implica ...“ (D19)

„...teve de negociar com *os Estados membros*.“ (D19)

„...*é uma experiência-piloto* de seis meses...“ (D17)

„...não podemos vestir o «smoking», temos que continuar de *fato-macaco*.“ (P17)

„...um craque do *futebol-arte*.“ (D19)

„...que decorreu no *navio-escola* «Ságres».“ (P17)

„...«confiança» - *a palavra-chave* que apareceu...“ (D15)

„...membros da Aliança estão em *posições-chave*:...“ (P19)

„...o ISEL vai servir como *projecto-piloto*...“ (P16)

„...cerimónia oficial no *quartel-general* de Arafat...“ (P16)

„...5000 *tartarugas marinhas* foram capturadas...“ (D16)

Výrazy, které nemají heslo ve slovníku:

„...por sugestão de outro *autarca «laranja»*.“ (P19)

„...*a bancada laranja* deu os votos...“ (P17)

„...mesmo no tempo de *Bush pai* que ...“ (D17)

„...pedidos para entradas na *casa-mãe* de Paço de Sousa...“ (P19)

„...comprar *um CD pirata* é o mesmo que roubar...“ (P17)

„...cidade organizadora em 2008 - *a «Cidade Luz»* ...“ (P16)

„...foram construídas cinco *centrais-piloto*...“ (P18)

„...grandes óbices à sua saída para *a Cidade-Berço*...“ (P19)

„...diferentes *idades membros* da organização...“ (D15)

„...as mulheres acham que não devem ser «tratadas de maneira diferente» dos *colegas homens*.“ (P19)

„...*o comportamento-tipo* de quem faz «queimadas ilegais».“ (D22)

„...*a concelhia «laranja»* divulgou um comunicado...“ (P19)

„A única nota verdadeiramente surpreendente do *congresso laranja* ...“ (D15)

„...assinatura de *um contrato-quadro* com...“ (P18)

„...cultivar uma certa imagem de *«deputado operário»*...“ (D18)

„*O editor-chefe* da Reuters...“ (P19)

„...Fisco para aceder às suas contas bancárias se ganhou no *«efeito surpresa»*...“ (P17)

„...constituindo-se assim como *a «fábrica-mãe»*...“ (P18)

„*O futebol «fashion»* de Fátima Lopes.“ (D19)

„...aparece *o «golo fantasma»* que...“ (P16)

„...com responsabilidades na *hierarquia laranja*...“ (D15)

„A defesa das *hostes laranja*...“ (D16)

„*A ideia base* do plano é permitir...“ (P19)

„...a segunda detenção do *jornalista vedeta* do canal...“ (D22)

„...a revogarem *a lei-quadro* 56/91.“ (D19)

„...*o líder laranja* gritou do púlpito:...“ (D15)

„...reavivar os laços entre os marroquinos em todo o mundo e *a mãe-pátria*...“ (D16)

„*Médicos dentistas* denunciam...“ (P19)

„...reações negativas dos *militantes «laranjas»*...“ (D15)

„*Mulheres Jornalistas* São Vítimas“ (P19)

„*Mulheres repórteres* vítimas de abusos sexuais em guerras.“ (D19)

„...uma mulher bonita, de olhos *azul turquesa*...“ (P17)

„...ministro atacou aquele *«órgão cadáver»*...“ (D19)

„...para reabilitar este nosso *país irmão*...“ (D19)

„...com Dimitra Theodossiu no *papel protagonista*...“ (D18)

„...*o partido «laranja»* reconhece...“ (P17)

„Senão temos uma espécie de *partidos-canguru*...“ (D15)

„Deco, (...), tem sido *uma peça-chave*...“ (D18)

„Estas são algumas das *perguntas chave* para...“ (P17)

„...*a personagem-arquétipo* do dramaturgo romeno...“ (P19)

„...um ajuste médio de mais cinco *pontos base*...“ (P17)

„...para recordar *os pontos-chave* da reforma estrutural...“ (P16)

„...põe em causa um dos *pressupostos-chave* da investidura...“ (D19)

„...proximidade entre os livros e autores e *o público leitor* universitário...“ (D16)

„*O público-alvo* destes cursos é o cidadão...“ (D15)

„*A questão-chave* é a segurança...“ (D17)

„...reduzir a Sabena a várias *«sociedades fantasma»*...“ (P19)

„...toda ela em *tons laranja*...“ (D22)

„...são *os vereadores «laranja»* eleitos...” (P19)

Hledisko morfosyntaktické

V této části sledujeme existenci či absenci shody N2 s N1 v kategoriích čísla a rodu. Dále uvádíme, podle kterého z výrazů se řídí číslo a rod celé struktury.

Kategorie rodu

Rod N1 je totožný s rodem N2:

[[público]_(-fem)[alvo]_(-fem)]_(-fem)

[[questão]_(+fem) [chave]_(+fem)]_(+fem)

[[sociedade]_(+fem)[fantasma]_(+fem)]_(+fem)

Rod N1 je odlišný od rodu N2:

[[ponto]_(-fem)[chave]_(+fem)]_(-fem)

[[lei]_(+fem) [quadro]_(-fem)]_(+fem)

[[ponto]_(-fem)[base]_(+fem)]_(-fem)

[[central]_(+fem)[piloto]_(-fem)]_(+fem)

Na základě zkoumání shromážděných výrazů můžeme konstatovat, že rod struktury Det + N1N2 se ve většině případů řídí podle rodu výrazu, který stojí v pozici N1. Pokud se proto oba rody shodují, neznamená to, že N2 podléhá morfologické shodě.

V momentě, kdy jsou oba rody rozdílné, vidíme, že nedochází k morfologické shodě výrazu N1 a N2 v kategorii jmenného rodu, jak je tomu v případě modifikace substantiva adjektivem. Tato „neshoda“ je zřetelně viditelná u výrazů N2, které končí souhláskou nebo –o/a. U výrazů končících –e bychom shodu nepoznali.

Kategorie čísla

U většiny nalezených případů nedochází ke shodě v kategorii čísla. Číslo celé struktury určuje výraz stojící v pozici N1 a výraz v pozici N2 zůstává neměnný, nejčastěji v jednotném čísle.

Sg. *momento chave* → **Pl.** *momentos chave*
*momentos chaves
*momento chaves

Sg. *ponto base* → **Pl.** *pontos base*
*pontos bases
*ponto bases

„...exemplos *dos momentos chave* da vida do casal...“
(NET)

„...depois de *experiências piloto* nos anos 70...“ (NET)

„...permanentes *situações limite* e a ficalidade da música...“ (NET)

V některých případech však ke shodě dochází. Znamku plurálu přibírá i výraz v pozici N2. Příkladem takového případu je například výraz *fantasma*:

Sg. *cidade fantasma* → **Pl.** *idades fantasmas*
*²*idades fantasmas*
*cidade fantasmas

„...acordam dos restos de comboios, das pedras de antigas casas, de *idades fantasmas*.“ (NET)

Sg. *divisão fantasma* → **Pl.** *divisões fantasmas*
*²*divisões fantasma*
* *divisão fantasmas*

„...são criadas *divisões fantasmas* com tanques...“ (NET)

Považujeme však za podstatné připomenout, že při studiu tohoto konkrétního případu (*fantasma*) jsme našli i takové případy, kdy výraz *fantasma* zůstal v jednotném čísle, známku plurálu přibral pouze výraz N1.

„...o controlo da empresa por *sociedades fantasma*...“
(NET)

„...não tem *professores fantasma*...“ (NET)

Dalším příkladem shody v čísle je výraz *ciudades membros*:

„...diferentes *ciudades membros* da organização...“ (D15)

Dále ke shodě v čísle dochází i v případě výrazů *médicos dentistas*; *mulheres jornalistas*; *mulheres repórteres* a *colegas homens*:

„*Médicos dentistas* denunciam...“ (P19)

„...as mulheres acham que não devem ser «tratadas de maneira diferente» dos *colegas homens*.“ (P19)

„*Mulheres Jornalistas* São Vítimas“ (P19)

„*Mulheres repórteres* vítimas de abusos sexuais...“ (D19)

Vidíme tedy, že ve většině případů nedochází ke shodě v čísle výrazu N2 s řídícím N1. Vyskytují se však i takové případy, kdy N2 shodě podléhá. Zajímavé je zjištění, že existují výrazy N2, které se v některých případech neshodují a v jiných shodují (*fantasma*).

Tento fakt je důkazem dynamiky procesu. Některá podstatná jména jsou pravděpodobně uživateli jazyka chápána pouze jako substantiva, a snad proto nevyvstává potřeba morfologické shody. Pokud se dané výrazy pohybují na pomezí slovní třídy adjektiv a substantiv, ke shodě dochází. Takovými výrazy jsou například názvy profesí či názvy barev.

Možnost stupňování N2

Nenašli jsme žádné případy stupňování výrazu stojícího v pozici N2.

Hledisko syntaktické

V této kapitole sledujeme, zda může mít výraz N2 funkci jmenného modifikátoru jména a jmenné části verbonominálního přísudku, což jsou funkce vlastní adjektivu.

N2 jako jmenný modifikátor jména

Vzhledem k tomu, že ve své klasifikaci vycházíme především z teorie Noailly (1990), která nedělí struktur Det + N1N2 na kompozita a volná syntagmata a která tvrdí, že všechna N2 vyskytující se v těchto strukturách mají postavení jmenného přívlastku, můžeme konstatovat, že N2 má ve všech příkladech, které jsme uvedli, funkci jmenného modifikátoru jména, jak jsme ho v úvodu této části definovali.

N2 jako součást jmenná část verbonominálního přísudku

Výskyt N2 ve funkci jmenné části verbonominálního přísudku je méně častý než výskyt ve funkci jmenného přívlastku. Případy tohoto jevu však najdeme.

„O caso, porém, *é* verdadeiramente *limite*...“ (NET)

Modifikace výrazu N2 adverbiálním modifikátorem

Sledováním příkladů struktur Det + N1N2 docházíme k závěru, že výraz v pozici N2 bývá v některých případech rozvíjen adverbiem. Potvrzuje to jeho adjektivní chování.

„...motivado por esta *povoação quase fantasma*...“ (NET)

„*Uma guerra quase relâmpago*, supostamente em directo...“
(NET)

„...uma temperatura *quase limite* ...“ (NET)

„O caso, porém, é *verdadeiramente limite*...“ (NET)

Náš korpus obsahuje i případ, kdy je výraz N2 modifikován i jiným slovním druhem:

„...cinco postos de medida de poluição ambiental em *pontos considerados chave*.“ (NET)

Hledisko sémantické a promluvové

Syntagmatická produktivita

Jak jsme uvedli výše, nazýváme syntagmatickou produktivitou schopnost výrazu N2 kombinovat se s různými N1.

Jde o slova, která mají poměrně jednoduché sémické složení (stejně jako je tomu u adjektiv). Mohou se proto vyskytovat s různými N1 a modifikovat je. Takovými výrazy jsou například *chave; fantasma; farol; limite; padrão; piloto; relâmpago; símbolo; surpresa; vedeta*.

Pro ilustraci uvádíme příklady N1, se kterými se vyskytují jednotlivá N2.

***Fantasma* (N2):**

N1: abstenção, agrupamento, álbum, aldeia, aluno, ambulânci, amigo, assinatura, associação, avião; bairro, banco, biblioteca, biografia, bolsa de estudo; camioneta, candidato, cão, cãozinho, capital, capitão, carro, carreira, casa, cacique, centro, centro comercial, censo, cimeira, cinema, clínica, comandante, comando, comboio, comissão política, complexo, computadore, consenso, conta, convite, cultura; decisão, decreto, depositante, direção, disciplina, documento; eleitorado, eleitor, elemento, emitente, empreedimento, empresa, endereço, entidade, equipa, escola, escritor, estação, Estado, executivo, existência; fábrica, federação, feira, filme, firma, floresta, fundação; gabinete, guerra, golo, governo, grupo; hera; imagem, império, imobiliária, impresa imobiliária, inscrição, instituição financeira; jogo; link, lista, localidade; mapa, marca, membro, mensagem, micro-organismo, militar, ministério, missa, movimento, mundo; nave, navio, negócio, número; obras, operação, organização, órgão, orquestra; país, padrão, partido, penalidade, penalti, personagem, plano, poder, postos de trabalho, portagem, povoação, prédio, projecto, professor; quartel, questão; rádio, recorde, relatório, reunião, revisão; serração, serviço, sociedade, sondagem; terra, testemunha; urbe; valor, veículo, viagem, vila.

Chave (N2):

N1: acontecimento, altura, alvo, aposta, área, artista, aspecto, assunto; bairro; cargo, ciclo, competência, componente, compra, conceito, concessão, condição, contributo, convergência, convicção; dado, data, desastre, determinante, domínio, dossier; eleição, elemento, enzima, espectáculo, etapa, ex-elemento; factor, fase, figura, filmes, fórmula, frase; homem; ideia, imagem, importância, indicador, informação, ingrediente, instalação; jogador, jogo, jornada; local, lugar; membro, mensagem, mercado, mês, ministério, minuto, momento; nome; obra, ordem, órgão; país, palavra, papel, passo, pasta, peça, pedra, pelouro, pergunta, personagem, pessoa, pilar, poder, ponto, posição, posto, preocupação, princípio, problema, produto, proteína, prova, província; questão; razão, referência, região, reivindicação; sector, segmento, serviço, sistema, sítio, substância; taxa, tema, terreno, testemunha, tipo, tópico; unidade; variável, verso, via; zona.

Limite (N2):

N1: abordagem, altura, área, atitude; barreira; capacidade, carácter, caso, cenário, conjunto, contornos; data, decisão, dia, divisão, dose, duração; equação, estado, exemplo, experiência, expressão; fasquia; hora, horizonte; idade, intervenção; latitude, linha; magnitude, marca, margem, montante; nível, número; parte, período, percentagem, ponto, posição, potencialidade, prazo, preço, produto, proposta; região, renda; quantidade; situação, solução; tecto, temperatura, tempo, teoria, turno; valor, velocidade, verba; zona.

Padrão (N2):

N1: alemão, árabe; câmara, carga, casal, categoria, cenário, cliente, comportamento, critério, custo, custo-hora; desenho, desvio, dicionário, docente; empresa, estudo, estrutura, exemplo; figura, filme, forma, formato; hipótese, horário; imagem, instrumento, investidor; juiz, juízo; leitura, língua; média, medida, metal, método, mês, ministério do contingente, modelo, moeda, móvel, mundo; norma, número; ofício, orçamento; peso, piloto, português, procedimento, produto, projecto, pronúncia; rácio, reacções; taxa, tempo, teoria, tinta; unidade; valor.

Piloto (N2):

N1: acção, aplicação, áreas; câmaras, caso, centro, comité, curta-metragem; distrito; eixo, emprego, empresa, episódio, escola, esforço, especial, estudo, experiência; fábrica, fase; grupo; iniciativa, instalação; lavandaria; mulher, município; núcleo; operação; plano, ponto de recolha, produção, programa, projecto, protocolo; rede, reservatório; sector, sistema; tenente-coronel, tipo, trabalho, tribunal; unidade; zona.

Relâmpago (N2):

N1: acção, aparição, assembleia, avanço; campanha, casamento, cimeira, compra, conclusão, congresso, conquista, contratação, conversação, criação, cura; deslocação; fiscalização; guerra; missão de paz; namoro; operação; raid, revisão; visita, vitória.

Símbolo (N2):

N1: árvore, automóvel, ave; banda, bebida; cidade; data, diamante; edifício, escritor, estola de lã; imagem; figura; juiz; magistrado, marcha fúnebre; navio; país, planta, personagem, ponte, praça, presidente; testemunho.

Surpresa (N2):

N1: *abertura, abstenção, acção, acontecimento, actor, acordo, almoço, anúncio, aparecimento, aparição, artista, assistência, ataque, aumento; banda, bar, batata, bombardeamento, brinde, bolo; campeão, candidato, candidatura, compra, conferência de imprensa, constante, controlo, convidado/a, convite, crítica; debate, decisão, demissão, depoimento, derrota, descida, desvalorização, dinossauro, dissolução, dívida; efeito, elemento, eliminação, encontro, equipa, escala, escolha, espectáculo, estrangeiro, exame, êxito, explosão de alegria; factor, faceta, festa, filme, finalista, fotobiografia; greve, gruta; homenagem; inclusão, independente, iniciativa, ingrediente, integração, inspecção; jogador; líder, lista; maravilhada, medida, milionário, missão, movimento; negociação, nome, número; obra, oferta, operação, ovo; pacote, partida, pequeno almoço, personalidade, petisco, prato, prémio, presença, presente, projecção, proposta; qualificação; raid, relatório, remate, remodelação, resultado, reunião, revelação; situação, solução, subida, sucesso; tarefa, teste, testemunha; utilização; vencedor(a), vestido, viagem, visita, visionamento, vitória, votação, voto.*

Vedeta (N2):

N1: *atriz, animador, apresentador, armário, atacante, avançado; cavalo ruço, clube, convidado; emissário diplomático, empresas, encontro, entrevistador, equipa, espécie, ex-juiz; jogador, jogo, jornalista, juiz; lote; magistrado, manequim, miniatura, moeda; orador; papéis, papel, peça, pioneiro, pílula azul, programa, prova; senhora, solista; táxi, títulos; valor, vocalista*

Syntagmatická frekvence

Dalším fenoménem je syntagmatická frekvence. Tento pojem označuje četnost jednotlivých struktur Det + N1N2. Některé mají ojedinělý výskyt (například *táxi vedeta*, *professor fantasma*), jiné, jako jsou například výrazy *palavra-chave*, *experiência-piloto* apod., se v našem korpusu objevují velice často.

Elipsa

Výrazy, které jsme zahrnuli do této kategorie nelze ve většině případů parafrázovat pomocí předložky, proto nelze mluvit o elipse předložky. Parafráze pomocí vsunutí předložky se ukáže jako gramaticky nesprávná.

*palavra da chave

*cidade do fantasma

*jornalista da vedeta

*lei do quadro

Najdeme i případy, ve kterých se parafráze pomocí předložky neukáže jako gramaticky nesprávná, změní se však význam struktury.

fato macaco ≠ fato do macaco

navio escola ≠ navio da escola

experiência-piloto ≠ experiência do piloto

Kvalifikace je kategorií, do níž spadá velké množství struktur Det + N1N2.

Nabízí se proto otázka zařazení a chápání těchto výrazů, a zejména těch, které ještě nejsou registrované ve slovníku. Jedná se o složená slova? Anebo se zde projevuje proces transpozice a my můžeme strukturu Det + N1N2 tohoto typu považovat za volné syntagma, kde N2 plní roli adjektivního modifikátoru jména?

Odpověď na tyto otázky není jednoznačná.

Předešlé pozorování dokazuje, že se výraz v pozici N2 vzhledem ke svému postavení jmenného modifikátoru jména přibližuje adjektivu, i když nesplňuje všechna syntaktická a morfosyntaktická kritéria charakteristická pro kategorii adjektiv. N2 se v tomto případě nachází ve fázi syntaktické, neukončené transpozice, jak jsme ji definovali. Zůstává však nejasné, zda bude tento proces ukončen a dané substantivum definitivně přejde do třídy adjektiv.

Výskyt některých výrazů ve slovníku ukazuje na možnost jejich zahrnutí do kategorie složených slov, jak tomu je v řadě odborných textů. Dojde zde k ustálení výrazů, čímž je proces transpozice N2 ze slovní třídy substantiv do slovní třídy adjektiv zablokován. N2 se již nezkoumá jako samostatně fungující výraz.

Kdy tedy můžeme mluvit o možnosti transpozice N2 do slovní třídy adjektiv?

Jistým vodítkem může být promluvové hledisko. Jak jsme ukázali, vyznačují se určité výrazy vysokou syntagmatickou frekvencí. Takové výrazy tíhnou k ustálení a mohou vést ke vzniku kompozit.

Dále však existují výrazy, které se vyznačují zvýšenou syntagmatickou produktivitou. Díky těmto výrazům vznikají volná syntagmatická spojení, v nichž lze

N2 charakterizovat jako adjektivum. Nelze zde vyloučit možnost přechodu N2 do třídy adjektiv.

Představili jsme tedy kategorii kvalifikace, u které jsme zkoumali možnost přechodu výrazu N2 do slovní třídy adjektiv.

4.2 Koordinace

Vztah koordinace mezi N1 a N2 vzniká tehdy, mají-li oba výrazy rovnocennou pozici. Tato syntagmata lze parafrázovat výrazem „N1 et N2“³⁸ (Noailly 1990: 65).

V portugalštině můžeme použít parafrázi „N1N2 é N1 e N2“. Jak uvádí Noailly, mohou mít tyto výrazy více než dva členy. Pak tedy platí, že N1N2N3...Nx opíšeme „N1 e N2 e N3 e...e Nx“.

Tuto kategorii nelze vždy dokonale odlišit od kategorie kvalifikace.

Koordinace také zahrnuje výrazy, které Noailly nazývá komplexními (*la structure complexe*) a které lze vyjádřit takto *N0 (N1 + N2)*. Jako příklad takové struktury Noailly uvádí *un malentendu mère-fille; la cohésion verbe-nom* apod. (Noailly 1990: 84).

Z pohledu klasifikace, jak ji navrhl Vilela, se jedná o kompozita „*por coordenação*“ (Vilela 1994).

Villalva řadí tyto výrazy do skupiny kompozit „*por conjunção*“ (Villalva 1994).

Z názoru výše uvedených autorů je zřejmé, že obě části výrazů jsou si rovnocenné jak z hlediska sémantického, tak z hlediska syntaktického.

Není tedy příliš zajímavé zabývat se možností přechodu N2 ze třídy substantiv do třídy adjektiv. N2 sice má postavení jmenného modifikátoru jména, nelze však hovořit o modifikaci N1 ve smyslu kvalifikace. Nebudeme proto zkoumat možnost přechodu N2 do slovní třídy adjektiv.

Výrazy, které spadají do kategorie koordinace, jsme rozdělili, podobně jako v případě kvalifikace, do dvou hlavních skupin podle jejich výskytu ve slovníku.

Dále jsme vytvořili skupinu A a skupinu B.

Do skupiny A jsme zařadili takové výrazy, jejichž jednotlivé prvky jsou čistě v koordinačním, souřadicím vztahu. Mají mezi sebou rovnocenný vztah a z analýzy případů vyplývá, že označují různé aspekty jedné skutečnosti. Jeden ze členů je možné vynechat, aniž by se přitom změnil význam celé struktury.

---

³⁸ „N1 a N2“ (překlad autora)

Do skupiny B jsme zahrnuli struktury, které tvoří celek vyjadřující poměr, vztah, systém apod. Jejich jednotlivé členy jsou k sobě logicky svázány, není možné jeden z prvků vynechat.

Analýze jednotlivých skupin se věnujeme v zápětí.

Výrazy, které mají heslo ve slovníku:

Skupina A

„Para o chefe de 2.^a classe do Regimento de *Sapadores Bombeiros* de Lisboa...“ (D17)

Skupina B

Nenalezli jsme případy, které by spadaly do skupiny B, jak jsme ji definovali.

Výrazy, které nemají heslo ve slovníku:

Skupina A

„...processo dos *autores/colaboradores* dos atentados...“ (D17)

„Este *bombeiro sapador* não critica os homens...“ (D17)

„Já Kalaf, *cantor-poeta*, membro dos 1 UIK Project...“ (P18)

„...uma Federação dos *Estados-nação* europeus...“ (P16)

„...encaminha as pessoas para outras *instituições/associações*...“ (D19)

„No *jogo-treino* realizado no Estádio Nacional...“ (D19)

„Apresentamos todos os anos, em *Março/Abril*...“ (D16)

„...o seu pai foi *soldado-enfermeiro* em Macau...“ (P17)

„...tentaram convencer *as testemunhas/vítimas*...“ (P16)

„...continuavam a desfilar *os títulos-citações*:...“ (P19)

„...para *a atriz / encenadora* o teatro não deve...“ (NET)

Skupina B

„...em causa é a AACS ter estabelecido uma relação de *causa-efeito*...“ (P19)

„...onde *o custo distância/tempo* é muito elevado...“ (D16)

„...que serve *o eixo Lamego-Régua-Vila Real*.“ (P16)

„...a indefinição estratégica *do eixo Paris-Berlim*...“ (P16)

„Nunca vi no *binómio Europa/Portugal* outra coisa...“ (D18)

„...os vibrantes *momentos de pergunta-resposta*...“ (D16)

„...«*encontro* secreto» *Portas/Gomes da Silva*...“ (D17)

„...apostamos na *proximidade Portugal/Brasil*“ (D22)

„...ao tema «*Relações Portugal-Espanha*»...“ (D19)

„...com boa *relação qualidade/preço*...“ (D17)

„...quanto a esta *dicotomia, reflexão/acção*...“ (D19)

„...*o sistema de enchimento/vazamento* automático...“ (D18)

Vzhledem k tomu, že je výraz N2 rovnocenný jak syntakticky, tak sémanticky s výrazem N1, není zajímavé zkoumat otázku transpozice N2 do slovní třídy adjektiv.

Nabízí se však otázka možného rozdělení kategorie alespoň na dvě podskupiny. Z našeho výčtu příkladů zřetelně vyplývá, že i když všechny uvedené výrazy splňují kritéria pro zařazení do kategorie koordinace, je takovéto rozčlenění možné.

Skupina A

Do skupiny A patří výrazy, které vyjadřují výčet a které se vztahují k jedné referenci – *cantor/poeta* je zároveň zpěvákem a zároveň básníkem; *soldado-enfermeiro* je jak voják, tak ošetřovatel.

Každý ze členů této struktury je součástí celku, ale může stát i odděleně. Proto je další charakteristikou možnost nahrazení všech výrazů, které vstupují do struktury, jediným. A to buď jedním ze členů, nebo jiným, nadřazeným, výrazem, hyperonymem.

„...o seu pai foi *soldado-enfermeiro* em Macau...“ (P17)

= „o seu pai foi soldado em Macau“³⁹

Referent, který je tímto výrazem označován, je zároveň N1, zároveň N2.⁴⁰

„O seu pai foi soldado e ao mesmo tempo enfermeiro em Macau.“

„Já Kalaf, *cantor-poeta*, membro dos 1 UIK Project...“ (P18)

„Kalaf é ao mesmo tempo cantor e poeta.“

„Kalaf é artista.“

Skupina B

Do skupiny B jsme zařadili takové výrazy, které Noailly nazývá komplexními strukturami (*structures complexes*). Tato struktura předpokládá existenci výrazu, který dává N1 a N2 do vzájemného vztahu (Noailly 1990: 84).

Ve většině případů se jedná o výrazy, které vyjadřují vztah, poměr, skupinu nebo systém. Hovoříme o takových výrazech jakými jsou *relação*, *encontro*, *sistema*, *dicotomia*, *custo*, *eixo* apod.

Ze sémantiky těchto výrazů je zřejmé, že nelze, tak jak tomu bylo v případě podskupiny A, parafrázovat celou strukturu hyperonymem či jedním ze členů. Přitom modifikovaná věta nemusí být gramaticky nesprávná, mění se však její význam.

„...onde as pessoas se sintam bem, com boa relação *qualidade/preço*...“ (D17)

„...* onde as pessoas se sintam bem, com boa relação *qualidade* ...“

„...o sistema de *enchimento/vazamento* automático...“ (D18)

---

³⁹ Parafráze jsou naše.

⁴⁰ Parafráze jsou naše.

„...*o sistema de *vazamento* automático...“

Dalším zajímavým bodem, který jsme v rámci této kategorie zkoumali, je možnost záměny pořadí N1 a N2. Na tuto možnost upozorňuje Vilela (1994).

Dospěli jsme k závěru, že teoretická možnost jistě existuje, v praxi ale nenajdeme mnoho takových případů. Jedním z takových výrazů je kompozitum *sapador-bombeiro* vs. *bombeiro-sapador*. „Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea da Academia das Ciências de Lisboa“ (2001) registruje pouze první možnost.

„Para o chefe de 2.^a classe do Regimento de *Sapadores Bombeiros* de Lisboa...“ (D17)

„Este *bombeiro sapador* não critica os homens...“ (D17)

V této kapitole jsme představili kategorii koordinace, která sice neotevívá otázku transpozice N2, ale která nabízí možnost rozčlenění na další podskupiny.

4.3 Komplementace

Třetí kategorií je komplementace. N2 zde má funkci přívlastku neshodného. Vytrácí se však předložka, výrazy N1 a N2 jsou spojeny přímo. Pokud chceme tyto výrazy parafrázovat, použijeme nejspíše parafrázi „*qual N1?*“.

Opět budeme zkoumat tuto strukturu z hlediska transpozice N2 do slovní třídy adjektiv.

Uvedené příklady jsme rozdělili podle toho, jestli obsahují vlastní jméno. Ve skupině A najdeme případy, ve kterých se vlastní jméno vyskytuje, ve výrazech ze skupiny B se vlastní jméno neobjevuje.

Výrazy, které mají heslo ve slovníku:

Skupina A

Nenašli jsme takové případy, které by spadaly do skupiny A, jak jsme ji definovali.

Skupina B

„...a *anos-luz* da falta de carisma...“ (P18)

„...a antiga *carruagem-bar* adjacente ao estabelecimento...“ (P18)

„...a instauração de *um processo-crime*...“ (D19)

„...apresentou *uma queixa-crime* no Ministério...“ (P16)

Výrazy, které nemají heslo ve slovníku:

Skupina A

„...a primeira foi Madeleine Albright, na segunda *Administração Clinton*...“ (P17)

„Funciona como um vasto museu dos *anos Clinton*...“ (P17)

„...o estilo arquitectural da *biblioteca Clinton*...“ (P18)

„...usar a *«cartada Cavaco*...“ (D16)

„...incluindo, sim, o *«caso Lewinsky*».“ (P18)⁴¹

„O que fará ela quando terminar o *ciclo Bush*?“ (P17)

„...corresponderá à verdadeira *Era Bush*.“ (D17)

„Além de recordar a *era Clinton* passada...“ (P17)

„A cerimónia reflecte bem o *estilo Clinton*...“ (P18)

„...no caso inverosímil de o *«estilo Santana*» dar mais alguns votos...“ (D19)

„...cargo de Secretária de Estado do *governo Bush*...“ (P18)

„...cobrir todos os pontos da *presidência Clinton*...“ (P18)

Skupina B

„...no Verão trabalham com a *arte xávega*...“ (P18)

„*Um carro-bomba* matou um «marine»...“ (P17)

„...retirar do *centro cidade* os armazéns grossistas...“ (NET)

„Viva assinou *um contrato-programa*...“ (P16)

„...*uma esferográfica-pistola*, além de 30 mil euros...“ (D18)

„...*as duas etapas-maratona* voltarão a estar submetidas...“ (D18)

„Administração Afasta *Ideia Fusão* de Redacções...“ (P19)

„...Centro de Excelência e Inovação para a *Indústria Automóvel*...“ (P17)

„...três concelhos da *margem sul* do Douro...“ (D22)

„...a construção de seis *navios patrulhas* oceânicos...“ (P18)

---

⁴¹ Klasifikaci tohoto výrazu se věnujeme v kapitole 4.5.

„*O planeta futebol* espera que por pouco tempo.“ (D19)

„...elaborou *um projecto-lei*...“ (P17)

„...«interlocutores à altura na dita *região Norte*».“ (D19)

„...Pacto de Estabilidade que regula *a zona euro*...“ (D19)

„...deverá ficar localizado na *zona Norte*.“ (P17)

Podobně jako v případě kategorie kvalifikace, i zde bychom mohli zkoumat adjektivní chování N2 z hlediska morfosyntaktického, syntaktického a promluвовého. N2 se totiž nachází v postavení jmenného modifikátoru jména, můžeme se tedy právem domnívat, že se nachází ve fázi syntaktické, neukončené transpozice.

Dříve než začneme analyzovat syntaktické a morfosyntaktické chování N2, se zdá užitečné zaměřit se nejprve na roli elipsy, a to konkrétně elipsy předložky.

Jak jsme totiž uvedli v kapitole věnované problematice transpozice, je možnost doplnění chybějícího výrazu příčinou zablokování procesu transpozice. Pokud tedy zjistíme, že jsou struktury spadající do této kategorie tvořeny na základě elipsy předložky, nebudeme dále zkoumat morfosyntaktické, syntaktické a promluвовé hledisko. Přejít výrazu N2 se ukáže jako zablokovaný.

Pokusme se parafrázovat některé z citovaných příkladů dostaneme takovéto výrazy⁴²:

carro-bomba znamená *carro com uma bomba*
carruagem-bar znamená *carruagem com um bar*
contrato-programa znamená *contrato do programa*
ideia fusão znamená *idea da Fusão*
o estilo Clinton znamená *estilo do (presidente) Clinton*
projecto-lei znamená *projecto de uma lei*
região Norte znamená *região no Norte, do Norte*

Z uvedených příkladů parafrází je zřejmé, že výrazy, které řadíme do kategorie komplementace, jsou založené na principu elipsy předložky.

---

⁴² Parafráze jsou naše.

Z tohoto důvodu lze konstatovat, že na rozdíl od kategorie kvalifikace nemůže dojít v rámci kategorie komplementace k úplné adjektivizaci výrazu v pozici N2 a k ukončení transpozice.

Jak jsme již předeslali, nachází se výraz N2 ve fázi transpozice, protože stojí v pozici jmenného modifikátoru, což je centrální funkce adjektiv. K ukončení tohoto procesu ale nedojde, tento výraz zůstane zablokovaný ve slovní třídě substantiv.

Dalším argumentem pro toto tvrzení je fakt, že se u této kategorie setkáme s velkou řadou výrazů, ve kterých je pozice N2 obsazena vlastním jménem. I to se samozřejmě podle našeho pojetí nachází v postavení jmenného modifikátoru jména, nemá ale vlastnost kvalifikace, jakou mají přídavná jména.

Struktury, které se vyznačují vysokou syntagmatickou frekvencí, mají tendenci k ustálení a k přechodu do složených slov. Ostatní výrazy tvoří volná syntagmatická spojení.

Třetí kategorií byla komplementace. I u této kategorie jsme se věnovali otázce transpozice výrazu N2 do slovní třídy adjektiv.

4.4 Identifikace

Poslední kategorií je identifikace. N2 identifikuje N1, lze proto říci, že N2 je odpovědí na otázku „*Que N1?*“ (Noailly 1990: 133).

Jako příklad uveďme výraz *gás butano*.

Aplikovatelná parafráze zní: *Butano identifica o gás*.

Můžeme také použít otázky: „*Que gás?*“. Odpověď pak zní: „*Butano*.“

„Quand nous disons qu'ici N2 identifie N1, nous voulons dire que N1 est exactement cerné, délimité, défini par N2. Les groupes ainsi constitués sont donc des réponses appropriés à des questions du type «quel N1?»“⁴³ (Noailly 1990: 133).

N2 je tudíž prostředkem, kterým se identifikuje konkrétní skutečnost vyjádřená substantivem, ke kterému se vztahuje.

Jak uvádí Rocha (1999), vyplývá z této skutečnosti parafráze „*N1N2 é um N1*“, která může zahrnovat i případy kvalifikace a komplementace:

palavra-chave é uma palavra

mapa-mundo é um mapa

raio X é um raio

Proto však navrhuje použít parafrázi poněkud pozměněnou. Pokud totiž použijeme parafrázi „*N2 é um N1*“, vymezíme identifikaci (Rocha 1999: 117):

*a chave é uma palavra (kvalifikace)

*o mundo é um mapa (komplementace)

ale X é um raio (identifikace).

V této kategorii se často vyskytují struktury Det + N1N2, které obsahují vlastní jméno. Vlastní jméno je zcela vyloučeno z kategorie kvalifikace, ojedinele se s ním setkáme u koordinace, častěji je přítomno v kategorii komplementace (Noailly 1990:

⁴³ Když tvrdíme, že N2 identifikuje N1, chceme tím říci, že N1 je přesně určeno, ohraničeno, limitováno N2. Skupiny, které jsou takto utvořené, odpovídají odpovědi na otázku: „jaké N1?“

134). Vlastní jméno je totiž jedinečným prostředkem identifikace.

V případě identifikace je nutné připomenout, že je někdy složité určit hranice mezi touto kategorií a komplementací. Tyto dvě kategorie se překrývají zejména tehdy, stojí-li pozici N2 stojí vlastní jméno. Předepisujeme proto, že do této kategorie jsme zařadili i výrazy jakými jsou *o caso Marcelo*, *o caso Dutroux* apod. Výraz *caso Lewinsky* jsme ale zahrnuli do kategorie komplementace. Stalo se to z důvodu nemožnosti tyto struktury definitivně a jednoznačně určit. V těchto případech je sporná i metoda pomocí parafráze „N2 é um N1” - ? „*Marcelo é um caso*...“⁴⁴

Nalezené výrazy jsme opět rozdělili podle toho, jestli mají heslo ve slovníku, či nikoliv. Uvidíme, že ve slovníku se objevuje jen napatrná část těchto výrazů.

Další kritérium klasifikace tvoří přítomnost či absence vlastního jména. Do podkategorie A patří takové výrazy, které neobsahují vlastní jméno. Do podkategorií B1 a B2 jsme zařadili ty struktury, které vlastní jméno obsahují. Ve skupině B1 najdeme vlastní jméno v pozici N2. Ve skupině B2 se vlastní jméno vyskytuje na pozici N1 i N2. Hlavním kritériem při této klasifikaci nám byla velká počáteční písmena.

Výrazy, které mají heslo ve slovníku:

Skupina A

Nenalezli jsme žádné případy, které by spadaly do skupiny A, jak jsme ji definovali.

Skupina B1

„E nem é preciso que João Pinto tenha visão *raio X*...” (P19)

Skupina B2

„O concurso para os lugares de correspondente em (...) e *Guiné-Bissau*...” (D17)

---

⁴⁴ Otázce výběru kategorie a možnosti zařazení jednoho výrazu do více kategorií se věnujeme v kapitole 4.5.

„...300 quilómetros *do Pólo Sul* e 3000 quilómetros *do Pólo Norte* do satélite.“ (P17)

„*O Prémio Nobel* da Medicina foi-lhe atribuído..“ (P17)

Výrazy, které nemají heslo ve slovníku:

Skupina A

„...os preços de venda ao público do *gás butano* e *propano*...“ (NET)

„...uma *partícula alfa* isolada pode cancerizar...“ (NET)

Skupina B1

„...a redução do número de *pontos GPS*...“ (D18)

„...*co-edição La Différence/Artemágica* a lançar...“ (D17)

„...disse à *agência Lusa*...“ (P19)

„Para além *do fenómeno LeBron*...“ (P17)

„...especialmente com *o «caso Dutroux»*...“ (D19)

„Começou pela TVI e *o «caso Marcelo»*.“ (D19)

„Depois *do «caso República ...»*“ (D22)

„...estão lá *a limousine Cadillac*...“ (D18)

„...chegando agora do Chile *o galardão «Gabriela Mistral»*...“ (D16)

„A facilitar *a operação Bridget Jones* acresce...“ (P18)

„...como as Olimpíadas Ibero-Americanas da Física ou *o prémio Mário Silva*...“ (P16)

„...galardoado com *o prémio Revelação da Confederação do Desporto de Portugal*...“ (D19)

„No âmbito *do programa LIFE-Natureza*...“ (P17)

„...junto ao pilar-sul da travessia sobre *o rio Lima*...“ (P16)

„O investigador citou o caso *do rio Tamisa*, em Londres...“
(P17)

„...precisamente na visita ao grande *rival Brasil*...“ (P19)

„*Uma sondagem Gallup* divulgada esta semana...“ (P18)

„...entre o Centro de Atendimento e *o programa «Vida Emprego»*...“ (P16)

„...levantava dinheiro com o *cartão Multibanco*...“ (NET)

Skupina B2

„Respondo à pergunta do *Arquitecto X*...“ PB 16.11.04

„...o *Cartão Jovem* não pudesse resolver.“ (NET)

„...o presidente da *Associação Solidariedade Imigrante*...“
(P17)

„O troço da *Avenida Duque D'Ávila* entre...“ (P16)

„...em benefício *da Fundação Humberto Delgado*.“ (P17)

„...*a Fundação Nobel* escreveu-lhe...“ (P17)

„...Mário Brandão, *da Galeria Graça Brandão*...“ (P19)

„*O Grupo Sonae*, em parceria com o Grupo Amorim...“
(P17)

„...condena-se a aplicação «unilateral e extraterritorial de leis e medidas contrárias ao direito internacional, como *a Lei Helms-Burton*»...“ (D22)

„*Prémio Rómulo de Carvalho* para docentes.“ (P16)

„...o denominado «*Projecto Laos*»...“ (P19)

„...passar pelo *Rádio Clube Português, Rádio Renascença*...“ (P18)

„...equipa suíça «*Alinghi*» para a *Taça América 2007*.“
(P16)

„...Recuperação dos Cordões Dunares *no Troço Tróia-Sines*...“ (D17)

„...baptizado *Troféu Navegador*.“ (P16)

„...com o título garantido *no Troféu Peugeot 206*...“ (D19)

I v rámci této kategorie funguje výraz N2 jako jmenný modifikátor jména, jak jsme jej definovali. Nalézá se v pozici jmenného modifikátoru, nedochází zde však k modifikaci ve smyslu kvalifikace N1, nezdá se proto zajímavé zkoumat tuto kategorii z pohledu možného přechodu N2 do slovní třídy adjektiv. Tuto myšlenku potvrzuje fakt, že podstatnou část této kategorie tvoří struktury, které obsahují vlastní jméno. A vlastní jméno nemá schopnost kvalifikovat, ani nemůže zastávat funkci jmenné části verbonominálního přísudku (Noailly 1990: 40-41).

Jak jsme již zmínili, rozdělili jsme tuto kategorii do dalších podskupin.

Výrazy, které jsme zahrnuli do skupiny A, neobsahují vlastní jméno, skupina B prezenci vlastního jména předpokládá. Podle kritéria užití velkého počátečního písmena jsme dané případy dále rozdělili do skupin B1 a B2. Ve skupině B1 nemůžeme N1 považovat za vlastní jméno, ve skupině B2 velké počáteční písmeno v případě N2 klasifikuje jako vlastní jméno.

Na základě tohoto rozdělení můžeme upřesnit, pozměnit navrženou parafrázi.

Skupiny A a B1: „*Det + N1N2 é um N1 que se chama N2*.“ Dostáváme tak například:

O gás butano é um gas que se chama butano.

Uma sondagem Gallup é uma sondagem que se chama Gallup.

O rio Tamisa é um rio que se chama Tamisa.

Skupina B2: „*Det + N1N2 é um N1 que se chama N1N2*.“ Možnost této parafráze potvrzují následující příklady:

O Prémio Nobel é um prémio que se chama o Prémio Nobel.

Cartão Jovem é um cartão que se chama o Cartão Jovem.

Dále je zajímavé povšimnout si, že pokud pozorujeme dané výrazy vytržené z kontextu, zjistíme, že u slov jako *laser*, *butano*, *X*, *alfa* apod., je označovaná reference zřejmá. Takové výrazy se vyskytují ve skupině A.

Oproti tomu bychom těžko určovali, k čemu s mohou vztahovat výrazy jako *Laos*, *Multibanco*, *Peugeot 206* či *Nobel*. Bez vyjádření celé struktury bychom nemohli určit, jakou referenci identifikují. Tyto výrazy tvoří skupiny B1 a B2. N2 zde má upřesňovací, individualizační funkci.

Poslední kategorií, které jsme se věnovali, je identifikace. Ani tato kategorie, podobně jako v případě koordinace, neotevívá otázku transpozice N2 do slovní třídy adjektiv. Lze ji ale rozdělit do několika podskupin podle přítomnosti či absence vlastního jména.

4.5 Poznámka ke klasifikaci

V předešlém textu jsme se pokusili rozdělit výrazy, které jsme našli v korpusu, do kategorií, jak je navrhuje Noailly (1990).

Je třeba dodat, že jsme si vědomi, že tato klasifikace není definitivní v tom smyslu, že některé struktury mohou být zahrnuty do více než jedné kategorie. Na tento fakt upozorňuje i Noailly (1990: 36)

U některých struktur je obtížné určit, do jaké kategorie patří. Viděli jsme například výrazy *o caso Marcelo*, *o caso Lewinsky* nebo *o caso Dutroux*. Jde v tomto případě o vztah identifikace či komplementace? Myslíme, že obě varianty jsou správné. V momentě, kdy tyto struktury chápeme jako označení či název určitých případů či afér, je lze zařadit do kategorie identifikace. Vztah mezi N1 a N2 je však také možné chápat na úrovni komplementace, kdy N2 plní funkci přívlastku neshodného a je možné strukturu parafrázovat pomocí předložky.

Dalším podobným případem jsou výrazy *Pólo Norte* a *Pólo Sul*. My jsme je zařadili do kategorie identifikace, z toho důvodu, že N2 identifikuje, označuje N1. Mohly by však figurovat i v kategorii komplementace.

Stejně tak můžeme pochybovat o výrazu *o apart-hotel*, který jsme zařadili do kvalifikace, protože se domníváme, že jde o jistý druh ubytování, hotelu. Nemyslíme ale, že je nesprávné oba výrazy označit za souřadné a zahrnout je do kategorie koordinace.

4.6 Další výskyt struktury Det + N1N2

4.6.1 Transkategoriální prefixy (*anti-*)

Do naší práce jsme zařadili i struktury, které se vyskytují ve tvaru Det + N1 *anti(-)N2*. Obecně se předpokládá, že prefix nemá schopnost měnit kategorii základu, tedy modifikovaného slova. Podle tohoto předpokladu jsme tudíž v prostředí dvou po sobě následujících substantiv, tyto struktury tedy spadají do naší problematiky.

Jak jsme zmínili, prefix nemá schopnost měnit kategorii základu. Voir (1982: 31-46) a Tláskal (2000 142) však upozorňují na takové prefixy jako *anti-*, *super-*, *mega*, *ultra-* apod., které nazývají transkategoriálními prefixy. Tláskal tento výraz nazývá syntetickým translativem (*translatif synthétique*) (Tláskal 2000: 142). Zdá se, že díky transkategoriálnímu prefixu má výraz v pozici N2 adjektivní chování, jelikož odpovídá definici jmenného modifikátoru.

V následující části porovnáváme výrazy ve tvaru Det + N1 *anti(-)Adj* (Adj zde značí adjektivum), které jsou zařazeny do skupiny A, s výrazy ve tvaru Det + N1 *anti(-)N2*, které tvoří skupinu B.

Skupina A

„...*associações anti-racistas* e de apoio a imigrantes...“
(P16)

„...criar *uma célula antiterrorista* sem qualquer controlo...“
(D17)

„...a sua *cooperação anti terrorista* com a constituição...“
(P17)

„...postos em causa pelo *procurador anti-terrorista*...“
(P17)

„...uma observação consequente da *propaganda* anti-semita e *anti-ocidental*...“ (P18)

„...construídos antes da *legislação anti-sísmica*...“ (P19)

Skupina B

„...uma investigação da *autoridade antifraude* da União Europeia.“ (D17)

„...*luta anti-terrorismo* pode...“ (D17)

„...instalar um novo *sistema anti-incêndio*...“ (P16)

„...executam *um controlo anti-doping* surpresa...“ (NET)

„...esta *Europa anti-semita*...“ (D16)

„...para fazer *pedagogia anti-pirataria*...“ (P17)

„...alguns *manifestantes anti-França* foram...“ (D22)

„...uma observação consequente da *propaganda anti-semita* e anti-ocidental em publicações...“ (P18)

Do první skupiny jsme zařadili případy, kde v pozici N2 stojí výraz, který je klasifikován jako substantivum i jako adjektivum. Vidíme, že v tomto případě dochází ke shodě v čísle.

Naopak výrazy N2 ve druhé skupině jsou považovány pouze za substantiva. Ve struktuře nedochází ke shodě v čísle a rodě, rovněž jsme nenašli případy stupňování či modifikace pomocí adverbialního modifikátoru.

Ve srovnání s první skupinou však můžeme konstatovat, že mají výrazy v pozici N2 postavení jmenného modifikátoru jména, tudíž i adjektivní chování. Nedochází však k dokončené transpozici do kategorie adjektiv. V případech, které jsme našli v našem korpusu, jde o transpozici syntaktickou.

4.6.2 Ostatní výrazy

Kromě toho, že jsme identifikovali struktury, které lze zařadit do více než jedné kategorie, nalezneme i případy, které není možné zahrnout ani do jedné z definovaných skupin.

Patří k nim například výrazy:

„...duas salas de espectáculos e um *café-concerto*.“(NET)

„...o *cavalo-vapor* começava a correr sobre carris....“ (NET)

„...pretende revitalizar o seu *jardim-escola*...“ (NET)

„...oferecer uma pastilha de *hortelã-pimenta*...“ (NET)

O těchto výrazech se zmiňuje také Rocha (1999: 125, 126). I podle jejího názoru nemůžeme určit, do jaké kategorie tyto výrazy patří.

Hlavním důvodem se zdá být sémantika těchto výrazů nebo jednotlivých jejich částí. V některých případech (např. *o jardim-escola*, *o hortelã-pimenta*) hraje významnou roli metafora, která brání sémantickému rozboru výrazu.

Zajímavý je výraz *o café-concerto*, u kterého nelze s přesností určit, který z výrazů modifikuje a který je modifikován. Nabízí se totiž otázka, zda jde o koncert, čili představení, událost, či o místo, o kavárnu.

U jiných struktur je vzájemný vztah N1 a N2 zastřen z důvodů etymologických.

5 Závěr

Hlavním tématem této diplomové práce je problematika struktury Det + N1N2 v současné portugalštině.

Z našeho korpusu zřetelně vyplývá, že je struktura tohoto typu v jazyce velice častá.

Studium teoretických prací, které se této otázce věnují, ukazuje, že můžeme tuto strukturu zkoumat jak v rámci složených slov, tak v rámci volných nominálních syntagmat. Dále vyvstává otázka transpozice výrazu N2 ze slovní třídy substantiv do slovní třídy adjektiv.

Proto jsme stručně představili některé z teoretických prací, které se tímto tématem zabývají. Prezentovali jsme různá pojetí a různé definice kompozit. Zabývali jsme se i otázkou transpozice.

Protože není vždy snadné vymezit a jednoznačně určit, ve kterém případě jde o složené slovo a ve kterém o volnou nominální skupinu, inspirovali jsme se v naší práci klasifikací, jak ji navrhuje Michèle Noailly (1990), která se nesnaží roztřídit jednotlivé výrazy do jedné či druhé skupiny, ale navrhuje rozdělení podle vzájemného sémantického vztahu N1 a N2.

I my jsme tedy zkoumali tento vztah. Struktury, které jsme zahrnuli do našeho korpusu, jsme podle jejího vzoru rozlišili do kategorií kvalifikace, koordinace, komplementace a identifikace.

Z přístupu Noailly dále vyplývá, že je substantivum N2 ve struktuře Det + N1N2 ve funkci přívlastku, tedy adjektivní funkci. Toto užití slova v syntaktické funkci, která mu není vlastní, nabízí otázku transpozice a kritérií, pomocí nichž definujeme jednotlivé slovní třídy. Proto jsme pozorovali chování N2 z hlediska možné transpozice do třídy přídavných jmen.

Kategorií, které se tato otázka týká nejvíce, se ukázala být kvalifikace. Proto jsme v jejím případě věnovali problematice adjektivního chování detailněji než v případech ostatních kategorií. Sledovali jsme adjektivní chování výrazu N2 ve struktuře Det + N1N2 z hlediska morfosyntaktického a syntaktického a promluvového.

Po stránce syntaktické se zdá být chování N2 velmi podobné chování adjektiva. Může zastávat funkce, které jsou charakteristické přídavným jménům. Jde o funkci

jmenného modifikátoru jména (či přívlastku) a o jmennou součást verbonominálního přísudku. Dále mohou přijímat adverbialní modifikátor.

Z hlediska morfosyntaktického však N2 charakteristiky přídavného jména nesplňuje. Nevyjadřuje totiž vždy shodu s N1 v rodě a čísle, což je považováno za jeden z rysů adjektivního chování.

Jak jsme již předeslali, zkoumali jsme adjektivní chování výrazu N2 nejpodrobněji v případě kategorie kvalifikace. U ostatních kategorií je tato otázka z nejrůznějších důvodů méně zajímavá.

Zabývali jsme se proto spíše dalším možným rozčleněním těchto skupin.

Cílem naší práce byla klasifikace a analýza struktur Det + N1N2. Nemyslíme si, že bychom tuto problematiku vyčerpali a že bychom rozhodli, který ze způsobů klasifikace nebo pojetí této struktury je méně či více dobrý a vyhovující. Stejně jako každá jiná snaha o jednoznačné rozdělení a rozčlenění jakéhokoliv jazykového jevu, nabízí určitě i náš přístup nespočet poznámek, možná i výhrad.

Jazyk je totiž živý, neustále se proměňující systém, který rozhodně nelze pojmout v celé jeho šíři, rozmanitosti a dynamice v rámci definitivních a stoprocentně platných pravidel a kategorií.

6 Resumé

Sobre a estrutura Det + N1N2 em português contemporâneo

Introdução

Este trabalho tem como objectivo contribuir para a análise e classificação da estrutura Det + N1N2 em português contemporâneo. Aborda um tipo específico de sequências vocabulares bastante frequentes na língua portuguesa, constituídas por nome e nome, em justaposição. Como exemplos destas estruturas citemos as expressões *a palavra-chave*, *o navio-escola*, *o Estado-nação* ou *o cantor/poeta*; *o Prémio Nobel*).

Em geral, as sequências Det + N1N2 costumam ser compreendidas como palavras compostas, ou como grupos nominais livres. Além disso, fala-se destas estruturas no contexto de conversão (ou derivação imprópria⁴⁵). Autores que tratam da matéria das sequências Det + N1N2 do ponto de vista dos compostos e dos grupos nominais livres tentam distinguir estes dois grupos e encontrar os critérios de classificação e tipologia. Os que falam de conversão estudam o processo de passagem de N2 da classe dos substantivos para a classe dos adjectivos. Dentro destas teorias há pontos comuns e pontos de diferenciação.

Por este motivo decidimos apresentar, na primeira parte, alguns trabalhos que tratam da matéria das estruturas Det + N1N2. Observamos as concepções não só dos linguistas portugueses, mas também os trabalhos dos especialistas checos e franceses. Na segunda parte analisamos as estruturas recolhidas.

Questões teóricas

Quanto às teorias ligadas aos compostos e às suas delimitações, podemos distinguir dois grupos principais nos autores.

No primeiro grupo encontram-se os autores que caracterizam os compostos através da noção de imagem única.⁴⁶ Desaparece o sentido de cada um dos elementos para criar um novo sentido do composto. Este sentido não é dedutível a partir do sentido particular de cada um dos elementos que formam a palavra composta.

O segundo grupo rejeita a noção de imagem ou de ideia única, por várias razões. Tenta, então, criar uma nova delimitação e classificação dos compostos mais perfeita.⁴⁷

---

⁴⁵ Designação de conversão usada por Cunha – Cintra (1999: 105).

⁴⁶ Darmesteter (1875); Grevisse (1993); Cunha – Cintra (1999).

⁴⁷ Gross (1988); Vilela (1994); Villalva (1994); Rocha (1999).

Mário Vilela (1994) sugere a definição de natureza semântica e distingue os compostos por coordenação (cf. *peixe-espada*) e os compostos por subordinação (cf. *compositor-intérprete*).

A proposta da Alina Villalva (1994) é de natureza sintáctica, considerando dois grupos: os compostos por adjunção (cf. *bomba-relógio*) e os compostos por conjunção (cf. *saia-casaco*).

Gaston Gross (1988) não faz a distinção entre palavras compostas e grupos nominais livres e introduz a noção de grau de fixidez⁴⁸ (*degré de figement*), que exprime a medida de dependência entre N1 e N2. Para determinar o grau de fixidez apresenta os testes de natureza sintáctica, aplicáveis a toda estrutura Det + N1N2.

Jorge Emanuel Baptista (1994), por sua vez, observa os compostos do ponto de vista do processamento automático. Segue a teoria de Gaston Gross e estabelece uma série de testes para determinar o grau de fixidez entre N1 e N2 no caso do português.

Quanto à conversão⁴⁹, apresentamos mais pormenorizadamente as concepções de Margarita Correia (1999, 2002) e de Jaromír Tláškal (2000)⁵⁰, nomeadamente a conversão de classe de substantivos para classe de adjectivos. Margarita Correia limita a conversão ao resultado do processo, isto é, a palavra convertida deve respeitar as regras sintácticas, morfológicas e semânticas da categoria adquirida. Jaromír Tláškal entende a transposição⁵¹ como um processo que pode, mas não tem que ser cumprido. Assim, podem-se distinguir várias fases da transposição – cumprida, não cumprida, bloqueada. Para determinar a fase da transposição em que se encontra a expressão, sugere observar as expressões do ponto de vista morfossintáctico, sintáctico e de enunciação. No nosso trabalho seguimos esta concepção. Transposição é para nós um processo dinâmico de passagem duma palavra de uma classe para uma outra classe.

Finalmente apresentamos o ponto de vista de Michèle Noailly (1990), que abdica da distinção entre os compostos e os grupos nominais livres. Supõe que todos os nomes em posição N2 têm um comportamento, ou papel, de epíteto. Designa, então, N2 de substantivo epíteto. O que mais lhe interessa é a relação de natureza semântica e sintáctica entre as expressões em posições N1 e N2, que estabelece a partir de diversas

---

⁴⁸ A tradução usada por Baptista (1994).

⁴⁹ A passagem duma palavra de uma classe para uma outra classe.

⁵⁰ Falamos também da teoria de Cunha – Cintra (1999) e de Vilela (1994).

⁵¹ Este autor usa a designação transposição (*transposition*) para falar da conversão.

paráfrases. Segundo este tipo de relação, Noailly (1990) propõe quatro categorias: a qualificação, a coordenação, a complementação e a identificação.

Análise das expressões recolhidas

Para a nossa classificação, decidimos seguir o modelo de Noailly, por parecer adequado ao estudo das sequências Det + N1N2 em português. Adaptamos, naturalmente, as paráfrases para o português.

Nesta parte, dividimos as expressões, que encontramos nos diários „Diário de Notícias“ e „Público“ e no corpus da língua portuguesa acessível na Internet, em quatro grupos que correspondem às categorias sugeridas por Noailly. Depois da consulta do „Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea da Academia das Ciências de Lisboa“ (2001), dividimos estruturas segundo a presença dessas expressões no dicionário. Esta distinção permite concluir que o dicionário regista só uma parte das estruturas. No caso da qualificação e da complementação, estudamos a possibilidade de conversão de N2 para a classe dos adjectivos. As outras categorias dividimos em sub-grupos.

A qualificação

A esta categoria pertencem as estruturas em que N2 qualifica N1. Isto é, N2 subordina o seu valor referencial a um suporte nominal e caracteriza-o de uma forma descritiva. Podemos parafrasear as expressões desta rubrica por uma frase relativa: „que é (como) N2“ ou por „N1 é N2“. Cf. *palavra-chave; cidade fantasma; público leitor*.

Como mencionámos acima, estudamos, neste caso, a possibilidade de conversão de N2 para a classe dos adjectivos. Observamos o comportamento da expressão do ponto de vista da sintaxe (a função do modificador do nome e da parte nominal do predicado verbonominal), da morfossintaxe (acordo em género e em número) e da enunciação (productividade e frequência sintagmática), e comparámo-lo com o comportamento dos adjectivos.

Parece que, apesar de não respeitarem todas as regras características dos adjectivos, encontram-se algumas expressões em posição de N2 (nomeadamente as que mostram uma productividade sintagmática elevada) em fase de conversão sintáctica (não cumprida) e há possibilidade de se converterem em adjectivos. Outras demonstram um forte grau de fixidez e poderiam ser consideradas compostos.

A coordenação

A coordenação inclui as sequências Det + N1N2 nas quais ambos os nomes são coordenados e mantêm entre si uma relação de igualdade no seio do grupo a que pertencem. A paráfrase usada é „N1 e N2“. Cf. *autores/colaboradores; bombeiro sapador*.

Distinguimos dois grupos diferentes. O primeiro inclui as estruturas simples (cf. *bombeiro sapador*), o segundo as estruturas complexas (*relação qualidade/preço*).

A complementação

Nas estruturas desta categoria, as expressões em posição N2 funcionam como complementos de N1. Cf. *anos-luz; processo-crime; governo Bush*.

Além de dividir este grupo em duas sub-categorias, segundo a presença de um nome próprio, estudamos também a possibilidade de conversão de N2 para a classe dos adjectivos. Como podemos parafrasear a maioria das estruturas através da inserção de uma preposição, a conversão parece ser bloqueada. N2 passa a não ser compreendido como um adjectivo.

A identificação

As sequências Det + N1N2 inseridas nesta rubrica caracterizam-se pela identificação de N1 feita por N2. N2 é um meio de identificação de uma realidade particular da espécie designada pelo nome a que se reporta. Neste caso, podemos usar a paráfrase „Que N1?“. Cf. *gás butano; Prémio Nobel; partícula alfa*.

As estruturas encontradas estão divididas em sub-grupos, segundo a presença do nome próprio.

Abordámos então a questão das estruturas Det + N1N2 em português contemporâneo. Partimos dos pressupostos teóricos para poder aplicar alguns dos critérios à análise pessoal das estruturas recolhidas.

7 Abstrakt v anglickém jazyce

Issues of the structure Det + N1N2 in contemporary Portuguese

The aim of this work is to divide and analyse the structure Det + N1N2 in contemporary Portuguese. Hence we deal with expressions consisting of two side-by-side substantives, which are not connected by preposition (cf. *a palavra-chave, o navio-escola, o Estado-nação* ou *o cantor/poeta; o Prémio Nobel*).

These structures are relatively frequent in spoken as well as in written language and they contribute considerably to the enrichment of vocabulary. We can consider them as compounds or simple nominal groups, sometimes they are analysed within the framework of transposition. Authors, who apply themselves to the issue of compounds, usually deal with the distinction between compounds and simple nominal groups and with creation of criteria for their typology and classification. Those who study the structure in terms of transposition focus on transition of expression in the N2 position from the class of substantives to the class of adjectives. Generally we can say that it's possible to find several theoretical attitudes, which blend together in some aspects and differ in others.

That's why we introduce in the first part different conceptions of the structure Det + N1N2 in contemporary Portuguese. In addition to the work of Portuguese linguists we also take into consideration works of French and Czech experts.

In the practical part we apply ourselves to the classification of structures from the Portuguese dailies „Público” and „Diário de Notícias” and also from the Portuguese language corpus, which is available on the Internet. In classification we draw on the typology by Noailly (1990). We adapted her paraphrases and criteria to Portuguese and on their basis divided gained expressions according to semantic and syntactic relation between expressions N1 and N2 to categories of qualification, coordination, complementation and identification.

In the case of categories of qualification and complementation we also inquire into the transposition N2 from the class of substantives to the class of adjectives. We take the transposition as a dynamic process with different phases. We especially draw on Tláskal's conception.

Considering the other two categories the issue of transposition is irrelevant, hence we study the possibilities of further division of these groups.

8 Bibliografie

- Baptista J. M. E. (1994). *Estabelecimento e formalização de classes de nomes compostos*. Dissertação de Mestrado em Linguística Portuguesa, Lisboa.
- Benveniste E. (1974). *Problèmes de linguistique générale*, 2. Paris, Gallimard.
- Casteleiro, J. M. (1981). *Sintaxe transformacional do adjetivo*. Lisboa, Instituto Nacional de Investigação Científica, 51-69.
- Carvalho A. M. (1994). *Nomes de cor num corpus especializado – moda e vestuário nos últimos trinta anos – contribuição para a descrição lexicográfica dos nomes de cor*. Dissertação de Mestrado em Linguística Portuguesa, Lisboa.
- Chevalier J.-Cl. et alii (1964). *Grammaire Larousse du français contemporain*. Paris, Larousse.
- Correia, M. (2002). „A Conversão em português, com particular incidência na construção de substantivos deadjetivais“. *Actas do Encontro comemorativo dos 25 anos do Centro de linguística da Universidade do Porto*. Porto, Centro de linguística.
- Correia M. (1999). „Sobre as classes dos substantivos e dos adjetivos: o problema da sua delimitação“. *A denominação das qualidades – contributos para a compreensão da estrutura do léxico português*. Dissertação de Doutoramento em Linguística Portuguesa, Lisboa, 143-195.
- Costa M. M. (1999). „Compostos nominais novos [N N] em português“. *Actas do XIV Encontro da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa.
- Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea da Academia das Ciências de Lisboa* (2001). Lisboa, Verbo.
- Grevisse M. (1993). *Le bon usage*. Paris-Gembloux, Duculot.
- Gross G. (1988). „Degré de figement des noms composés“. *Languages* 90, 57-72.
- Gross G. (1990). „Définition des noms composés dans un lexique-grammaire“. *Langue Française* 87, 84-97.
- Mathieu-Colas M. (1996). „Essai de typologie des noms composés français“. *Cahiers de Lexicologie* 69, 71-125.
- Martinet A. (1990). „La synchronie dynamique“. *La Linguistique* 26 (2), 13-23.
- Noailly M. (1990). *Le substantif épithète*. Paris, P.U.F.
- Noailly – Le Bihan M. (1982). „De nouveaux adjectifs“. *Le Français moderne*, 50 (2), 129 – 139.

- Rezková, J. (2002) *Příspěvek k problematice jmenného modifikátoru jména v současné francouzštině*. Praha, ÚRS FFUK.
- Rocha R. M. V. C. M. (1999). *Contribuição para o estudo da composição em Português – As sequências NN (nome+nome)*. Dissertação de Mestrado em Linguística Portuguesa, Lisboa.
- Said Ali M. (1964). „Composição.” *Gramática histórica da língua portuguesa*. São Paulo, Edições Melhoramentos, 258-261.
- Tláskal J. (2000). *La transposition en français contemporain – contribution à l'étude du problème*. Praha, Univerzita Karlova.
- Turek, M. (2004). *Užívání jmenných modifikátorů jako jazykový jev*. Praha, ÚRS FFUK.
- Vilela M. (1994). *Estudos de Lexicologia do Português*. Coimbra, Livraria Almedina.
- Villalva A., Eliseu A. (1992). „Tira-teimas: entre morfologia e sintaxe”. *Actas do VII Encontro da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa, 116-140.
- Villalva A. (1994). „Estruturas de composição.” *Estruturas morfológicas: unidades e hierarquias nas palavras do Português*. Tese de Doutoramento em Linguística Portuguesa, Lisboa, 339-419.
- Vivès R. (1990). „Les composés nominaux par juxtaposition”. *Langue Française* 87, 98-103.
- Voir M. (1982). „Les préfixés transcatégorie.” *Cahiers de Lexicologie* 41, 31-46.
- Korpus je sestaven z deníků „Diário de Notícias“ a „Público“⁵²:
- „Diário de Notícias“ (15.11.2004; 16.11.2004; 17.11.2004;18.11.2004;19.11.2004; 22.11.2004)
- „Público“ (16.11.2004; 17.11.2004; 18.11.2004; 19.11.2004)
- Elektronický korpus portugalštiny je dostupný z:
<http://acdc.linguateca.pt/cetempublico/acesso_CP.html>

⁵² Neuvádíme kompletní bibliografický údaj, všechna čísla nám poskytl Centro da Linguística Teórica v podobě elektronického dokumentu (CD-ROM).